

A nemzetközi és a belső vándorlás kapcsolata

Részletes kutatási beszámoló

OTKA-kód 49518

Készítette:

Hárs Ágnes

Budapest
2005-2007

Bevezető megjegyzések

A kutatás az eredeti terv szerint a nemzetközi és a belső mobilitás kapcsolatát tervezte vizsgálni, azt a fontos és a hazai szakirodalomban alig tárgyalt kérdést, létezik-e kapcsolat a hazai munkaerőpiacon megfigyelhető mobilitás és a nemzetközi vándorlás között, milyen motivációk magyarázzák az egyik és a másik folyamatot. Azt a szokásos hétköznapi vélekedést tesztelhetjük, igaz-e, hogy a magyar ember – más országok polgáraihoz képest – nem mobil, nem mozdul el a lakhelyéről, s ezért nem próbál külföldön sem szerencsét. Azzal a kiinduló feltételezéssel élünk, hogy nem tudjuk, igaz-e a két folyamat összekapcsolása, a nemzetközi migráció csak részben magyarázható a belföldihez hasonló motivációkkal, a két folyamatot eltérő motívumok mozgatják, vagy legalábbis a tapasztalatok eltérőek. Az alábbi elemzés kitért a szakirodalom kérdésfelvetéseire, fontosabb kérdéseire, majd a rendelkezésre álló adatok segítségével vizsgáltuk, igazolható-e összefüggés a két jelenség között.

A szakirodalmi áttekintés kitér egyrészt a nemzetközi elméleti értelmezésekre, a szerény hazai szakirodalomra, a belső és nemzetközi mobilitás közötti alig ismert kapcsolatokat célzó elemzésekre, másrészt a regionális mobilitással kapcsolatos vizsgálódással összefüggő eredményekre. Mindenekelőtt kitérünk a fogalmi tisztázásra, valamint a szokásosan hangoztatott, ám csak részben igazolt összefüggésekre a belföldi és nemzetközi mobilitás közötti kapcsolatának értelmezésében. A belföldi és a nemzetközi migráció mérésére vonatkozó módszertani kérdéseket és – a szakirodalmi áttekintéssel párhuzamosan – a hazai adatforrások alkalmazhatóságát is vizsgáltuk, a lehetséges adatforrások közül a KSH munkaerő-felmérés információ bizonyultak használhatónak kutatásunk céljára. A munkaerő-felmérés korábbi, a lehetséges belföldi és a nemzetközi mobilitásra is vonatkozó kérdésblokkja 2003 egy negyedévére állt a kutatás céljára rendelkezésünkre (a munkaerő-forgalom kérdésblokk és a külföldi munkavégzésre vonatkozó kérdésblokk felhasználásával)¹. A kutatás egy további adatforrás másodlagos hasznosításával egészült ki, nevezetesen a migrációs szándékok és a ténylegesen megvalósuló migráció kapcsolatának a vizsgálatával.²

Szakirodalmi áttekintés

A regionális mobilitás magyarázatairól

A migrációval kapcsolatos újabb irodalmak rendszerint különválasztják a hazai és a nemzetközi migrációval foglalkozó tanulmányokat, értelmezéseket. A migráció szokásos kategorizálását összegző tanulmány³ a földrajzi mobilitáson belül megkülönbözteti a belső és a külső vándorlást, a kényszerű mobilitást (menekülés, telepítés, deportálás, disszidálás) és külön értelmezi az ingázást is, ami a településhatárt átlépő munkába járást jelent. A vándorlást az adminisztratív (értsd közigazgatási) határon való átlépésként értelmezi, s ekkor a belső vándorlás az országhatárokon belüli (települések közötti) lakóhely-változtatás, míg a nemzetközi migráció a határokon átlépő vándorlást jelent. Az első pillantásra jól elhatárolhatónak tűnő kategóriák számszerűsítése és pontos elhatárolása sem elméletileg, sem számszerűen nem könnyen valósítható meg, ezekkel az elméleti és technikai nehézségekkel a szakirodalom visszatérően szembetalálkozik.

---

¹ Ld. erről a kutatásról Hárs (2004).

² Ehhez a vizsgálathoz a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal támogatásával készített empirikus vizsgálatot használhattuk. Ld. erről Hárs (2008)

³ Illés (1996-2000).

A belföldi mobilitás a települések közötti mobilitásra, ki- és beköltözésekre vonatkozik, a tényleges folyamatok áttekintését azonban elfedik a közigazgatási határok, amelyek adminisztratív, és sok esetben véletlenszerű tereket választanak el, illetve kötnek össze. Az adminisztratív korlátok továbbá csak az országon belüli állandó mozgásokat, költözéseket képesek figyelembe venni, az ideiglenes lakhelyváltogatások nyilvántartásának megbízhatatlansága okán. A nemzetközi migráció kategóriái hasonlóan bizonytalanok, időbeni állandóságuk, a határon átlépést meghatározó szabályok és a legalitás és az informalitás közötti bizonytalan szürke terület miatt. Mindkét esetben lehetséges az ingázás, a határon keresztül és belföldön is, s az ingázás időtartamának a meghatározása is bizonytalan. A vándorlás vizsgálatának néhány általános nehézségét vázoltuk röviden, a továbbiakban a témánk szempontjából fontos irodalmak áttekintésére teszünk kísérletet.

A regionális mobilitás formális, adminisztratív alapokon nyugvó megközelítésén túl a közgazdasági problémákat tekinti át Cseres-Gergely (2003) tanulmánya. A fogalomhasználatkal kapcsolatosan a migránsok és a mobil népesség megkülönböztetést tekinti fontosnak, az előbbi az adott földrajzi területet (ország- vagy régióhatárokat) átlépők lakhelyváltogatására vonatkozik, míg az utóbbi a települések közötti lakhelyváltogatások összességét felölelő bővebb kategória. Az előbbi valójában jelentősebb folyamatok elemzésére alkalmas, míg a települések közötti költözés – amennyiben nem jár nagyobb régió vagy országhatár átlépésével, akkor marginális vagy kistérségi hatások elemzésére szolgálhat.

A nagyobb régiók, országhatárok átlépésével definiált migráció elemzésében nagy jelentősége van a kijelölt terület, régió nagyságának. Kicsi régiók túldimenzionáltak, túl nagy régiók elnagyolt elemzést tesznek lehetővé. Kitüntetett fontossága van a legutóbbi időkben az országhatárokon átlépő migráció elemzésének, ekkor beszélünk nemzetközi migrációról. A migrációs elméleteket azonban sokáig nem különböztette meg egymástól az, hogy azokat egy ország tartományai, vagy pl. az USA államai közötti vándorlások elemzésére vagy a nemzetközi migrációt meghatározó országokra fogalmazták-e meg.

A migráció magyarázatairól

A migrációt magyarázó elméletek és a tényleges tapasztalatok között jelentősek a különbségek, a hazai diskurzust máig meghatározza és befolyásolja a migrációt magyarázó hagyományos (egyensúlyi) migrációs modellek első megfogalmazójának, Ravensteinnek (1885, 1889) a munkásságára visszavezethető tradíció.. Hozzá kapcsolódik a migrációt meghatározó taszító és vonzó (push and pull) erőkről szóló fogalompár leírása, az elemzés módszerének első megfogalmazása, amit a 19. századi Anglián belüli migráció leírására alkalmazott, majd az elemzést az európai és észak-amerikai országokra is kiterjesztette, s mindenekelőtt egyértelművé tette a migráció gazdasági meghatározottságát, azt a feltevést, hogy a migrációt alapvetően a jobb foglalkoztatás és a kedvezőbb bérkifizetések határozzák meg. Ravenstein leírásának fontos eleme a térben és távolságtól függően meghatározott migráció. A mai migrációt magyarázó jelentősebb elméletek és leírások a 20. század közepe, s még inkább az utolsó harmada óta fogalmazódtak meg, de a ravensteini szabályszerűségek, törvények máig áthatják az egyszerű migrációs magyarázatokat. A ravensteini hagyományok igazolására tett korai kísérletek (Dorigo-Tobler 1983, Tobler 1995) azt igazolták, hogy ténylegesen létezik a migráció távolsága és a push és pull hatások befolyásoló ereje, de a migráció magyarázatára ezek a modellek nem adnak választ. Erre a hagyományra épülve az 1960-as évektől szofisztikált ökonometriai módszereket alkalmazó, úgynevezett gravitációs

(gravity) modellek⁴ fogalmazódtak meg, amelyek továbbra is azzal a feltételezéssel éltek, hogy a migráció egyenesen arányos a kibocsátó és a befogadó népességgel, és fordítottan a két terület közötti távolsággal.

Regionális, illetve a nemzetközi migrációt magyarázó makroelméletek sora fogalmazódott meg a ravensteini hagyományok alapján, eszerint a vándorlást a munkaerő iránti kereslet és kínálat különbségei magyarázzák. Azokban a régiókban/országokban, ahol a tőkéhez képest jelentős a munkaerő kínálata, alacsonyak az egyensúlyi (piaci) bérek. Azokban a régiókban viszont, ahol a tőkéhez képest szűkösebb a munkaerő kínálata, magasak az egyensúlyi piaci bérek. A bérkülönbségek hatására a munkások az alacsony bérű régióból/országból a magasabb bérűbe mennek, ahol nagyobbak a remélhető keresetek, jövedelmek, fizetések. A munkaerő mozgása következtében a bérek kiegyenlítődnek. Ahol a bérek alacsonyok voltak, és ahonnan ezért az emberek elmentek, a munkaerő kínálata csökken, a bérek pedig emelkednek. Ahol viszont a munkaerő a tőkéhez képest szűkös volt, a megnövekedett munkaerő-kínálat hatására a bérek csökkenni kezdenek. Végül egyensúlyi állapot következik be. A migráció fenti egyszerű neoklasszikus modellje szigorú megszorítások mellett érvényes, a nemzetközi migrációt vizsgáló kutatások az elméleti hagyományt erősen kritizálták és sok esetben meg is kérdőjelezték.

A ravensteini hagyományra épülő modellek a fő hatásokat mérik és igazolják azt a tényt, hogy a migráció létrejöttében és fennmaradásában a kibocsátó országban megtalálható nyomó (push) hatások és a fogadó országokban a szívó (pull) hatások egyaránt motiválják a migrációt, s a földrajzi (vagy egyéb, az elérhetést anyagi és kulturális költségekben mérhető) távolság határozza meg. A munkaerő-migrációt leíró klasszikus tanulmány, Harris-Todero (1970) írása bérkülönbségek mellett a munkanélküli rátával bővítette a migrációt magyarázó változókat és hasonlóképpen egységesen értelmezhető a régiók és országhatárok között átnyúló migráció esetében, ahol a kiegyenlítő mechanizmusok hatására a munkaerőpiacon az egyensúlyi bérek elérésével megvalósulhat egy egyensúlyi állapot.

A gravitációs modell továbbfejlesztett változatai (ún. módosított gravitációs – gravity – modellek) a változókat a migrációs döntésekkel kapcsolatos magatartási szempontokkal bővítették. Ilyen szempont lehet például – a Harris-Todero tanulmány továbbfejlesztése alapján – a munkanélküli ráta, de bevezették az életkor, az iskolázottság, a közkiadásokhoz hozzáférés, a kormányzati beavatkozás stb szempontjait is az egyes modellekbe. Ilyen modelleket használtak később, az Európai Unió bővülése folyamatában a migrációs nyomás várható előrejelzésére is. Ezek a tanulmányok forrásként Barro és Sala-i-Martin (1991, 1995) az USA államai, Európa régiói és Japán tartományai közötti jövedelemkülönbségek hatását vizsgálták. Ennek alapján, becslik és számszerűsítik a kilencvenes években megindult migráció nagyságát az Unió kibővítését megelőző élenk vitákban.⁵ Barro és Sala-i-Martin becslési eredményei szerint 25% bérkülönbség legfeljebb a nettó migráció 1%-os növekedéséhez vezet. Más becslések ennél is szerényebb hatást mutatnak (Hatton-Williamson, 1998), vagy egyáltalán nem találnak kapcsolatot a bérszintek és a migráció

---

⁴ Greenwood (1997) utal a modellek elnevezésének az eredetére is. Eszerint Stewart princetoni csillagász professzor figyelte meg az 1940-s években, hogy diákjai lakhelyének a távolsága a newtoni gravitáció törvényének felel meg, és ennek alapján fogalmazta meg a térbeli hatások gravitációs törvényét. Eszerint a gravitációs vagy népesedési erő (nyomás) egyenesen arányos a kibocsátó és a fogadó népességgel, fordítottan a távolságok négyzetével. Ugyanez a modell értelmezhető a migrációra is: ekkor a gravitáció a kibocsátó és a fogadó régió/ország közötti migrációra fogalmazható meg.

⁵ Vö. pl. Walterskirchen-Dietz (1998), Bauer-Zimmermann (1999), Brücker-Franzmeyer (1997), Boeri és Böcker (2000), ld. minderről részletesebben Hárs (2001)

között (Blanchard-Katz, 1992). A fenti neoklasszikus makrogazdasági alapvetésből kiindulva megfogalmazott tanulmányok feltételezték, hogy mindaddig, amíg a jövedelemkülönbségek nem csökkennek – ami a munkanélküliség emelkedésével még növekedik is – a migrációs nyomás megmarad.⁶

A legfontosabb kérdésre ezek a modellek nem adnak választ, valójában mi okozza a migrációt? S az okok a határokon belüli és a határok közötti vándorlások esetében lényegében különböznek-e? A ravensteini hagyományok és feltételezések alapján a migráció nagyon hasonlatos a belföldi és a nemzetközi migrációs folyamatokban, hiszen a push és pull hatások, s a távolság alapján hasonló kézenfekvő módon magyarázható a kétféle folyamat.

A korábbiakkal ellentétben a belföldi és a nemzetközi vándorlás közötti különbségeket hangsúlyozza az utóbbi évtizedek migrációs irodalmának meghatározó része, kiemelve a határok átlépésének fontosságát. Zolberg (1989) hívja fel a figyelmet arra, hogy a hetvenes és a nyolcvanas évek fontos elméleti fejleménye volt a migrációval kapcsolatban, hogy az államok kontrollt gyakorolnak a határok felett, ami a migrációt megkülönböztetett társadalmi folyamatá tette. Ily módon a Ravenstein elméletéig visszanyúló tradíció érvényessége megszűnt: „Bármi legyen is az oka Ravenstein elnagyolásának, ily módon tévesen jutott arra, hogy a nemzetközi migrációt ugyanolyan törvények irányítják, mint az országon belüli migrációt. Az eredmény olyan elméleti tradíció volt, amely csak szerényen kapcsolódott a valósághoz. Az utolsó negyedszázad fontos elméleti fejleménye annak figyelembevétele, hogy az államok határok feletti kontrollja határozza meg a nemzetközi migrációt, mint külön társadalmi folyamatot.” (Zolberg, 1989: 405. o.) A kutatások az utóbbi évtizedek migrációs fejleményei hatására a belső és a határokon átlépő migráció hasonlóságait, eltéréseit, összefüggéseit kevésbé vizsgálják. A nemzetközi migráció intenzitása, megnövekedése a belső és a nemzetközi vándorlás kérdését önálló és független vizsgálódások tárgyává tette.

Mikro-gazdasági megközelítésből mindenekelőtt a tökéletes átláthatóság feltételét kellett elvetni, ami annak elfogadásával járt, hogy a haszonmaximáló, racionálisan kalkuláló egyén számára a migráció bizonytalan és költségeket is jelent. A bérek különbsége a mobilitás költségeit is tükrözi (melyek lehetnek anyagiak, pszichés, kulturálisak stb.). A migráció fentebb megfogalmazott neoklasszikus egyensúlyelméleti megközelítésében a vándorlás szereplői a gazdasági pozíciójuk javítására törekvő egyének, az ő önkéntes és racionális kalkulációjuk eredményeként indul el és marad fenn a migráció. A migrációs folyamat ezeknek az egyéni döntéseknek az összességéből adódik. A migrációra vonatkozó döntés úgy értelmezhető, mint egy beruházás, bizonytalanság mellett. Borjas bevezette az „immigrációs piac” kategóriáját, ahol az egyének a költségek és hasznok mérlegelésével döntenek a helyzetük változtatásáról. Az egyének országok közötti allokációja ebben a leírásban az állások közötti allokáció problémájához hasonlít. Ez a megközelítés szerinte „azoknak a migrációs áramlási típusoknak a nagyon jól átlátható – és empirikusan ellenőrizhető – kategorizálásához vezet, melyek abban a világban vetődnek fel, ahol az egyének a ‘legjobb’ országot keresik.” (Borjas, 1989: 461. o.) Az egyéni kalkulatív magatartás, mint a migráció motivációja, a migráció új gazdaságtana szerint hasonlóképpen megkérdőjeleződik.⁷

---

⁶ A korábbi leírásokhoz hasonlóan Layard és szerzőtársai is a gravitációs modellt a fizikai törvényszerűségek analógiájára írják le. Mintha a migrációt valamiféle egyértelmű, determinisztikus szabályszerűség mozgatná, nagysága pedig ennek megfelelően jól kalkulálható és meghatározható lenne. „Azt, hogy a tényleges migráció mekkora, Ohm törvénye szabályozza, mint az elektromos áram esetén. Az áramlás a jövedelemkülönbséggel egyenesen arányos, az ellenállással pedig fordítottan.” (Layard és szerzőtársai, 1992, 1. o.)

⁷ Vö. mindenekelőtt Stark, (1991) Massey-et al (1993)

A magyar munkaerőpiac alacsony mobilitása

A magyar munkaerőpiacon, az EU csatlakozás feltételei között mennyire mozgatják hasonló, illetve eltérő mechanizmusok a regionális és a határokat is átlépő vándorlást. A magyarázatok, láttuk, sokszor hasonló gyökerűek, és a migrációval foglalkozó hazai közgondolkodás is sokszor automatikusan összekapcsolja a belföldi és a nemzetközi vándorlást, párhuzamot állít a két folyamat közé. A magyar munkavállalók szerény részvételét a nemzetközi vándorlásban szokásos érveléssel annak hangsúlyozásával vélik magyarázni, hogy az korántsem meglepő, tekintettel a magyar népesség belföldi mobilitásának szerény mértékére. Így például a Közép- és Nyugat-Magyarországi régiókban esetenként a termelés korlátját jelentő (szak)munkaerő hiánya, nem bizonyult pótolhatónak az ország más régióiból, nem járt sikerrel a kedvezőtlenebb munkaerő-piaci és bérhelyzetű északkeleti régiókból történő átcsábítás ismétlődő kísérlete. A meg-megújulóan felröppenő hírek ellenére mind az 'ingáztatás', mind az 'átköltöztetés' sikertelennek bizonyult.

A nemzetközi tapasztalatokat áttekintve láttuk, hogy az elméleti magyarázatok gyakran nem teljesülnek, a hazai kutatások a migráció terepén szerény eredménnyel szolgáltak.⁸ A feltételezések szerint a regionális mobilitást egy sor külső tényező akadályozza: a szokásos magyarázatok a lakáshiányt, az igen magas mobilitási költségeket, az új lakhelyen várható jövedelmek bizonytalan kilátásait szokták felsorolni. Ilyen magyarázatokat gyűjt egybe például Kulcsár (2006) írása, az EU és a magyar mobilitás alacsony fokának tapasztalata alapján arra jut, hogy az Európai Unión belül a mobilitás fő akadályai a nyelvi és kulturális különbségekben keresendő, ezt követi a családi állapot, a lakhatási körülmények és a lakástulajdon szerzésének a lehetősége. Emellett úgy találja, hogy fontosak még a gyermek iskoláztatásának a lehetőségei illetve akadályai is.

Az országon belüli migráció gyengeségét az infrastrukturális feltételek mellett a munkaerő iskolázottságának, versenyképességének regionális különbségei is befolyásolják. A lényeges különbség a regionális munkaerőpiacban és a régióként eltérő munkaerő-összetételben – mindenekelőtt az iskolázottsági különbségekben – van. Ez megmutatkozik az átlagos bérkülönbségekben is. A kilencvenes évek első felére végzett számolások szerint a versenyképesebb vállalkozásokat a magasabban iskolázott, fejlettebb régiók vonzzák. A kevésbé fejlett régió munkásai nagyobb valószínűséggel boldogulnak otthon is, ha más településeken sikeresen kereshetnek munkát. Kisebbségi valószínűséggel boldogulnak viszont másutt, más munkafeltételek, más munkahelyi elvárások mellett azok, akik otthon is a munkaerőpiacról kiszorulóban vannak⁹.

A vizsgálatok a regionális különbségekre ugyan választ adnak, a különbségek kiegyenlítésének hiányára, a munkaerő alacsony mobilitásának kérdésére azonban csak részben. A mobilitást akadályozó tényezőkről szóló kisszámú hazai kutatás szerint például a keresetkülönbségekben megjelennek bizonyos regionális különbségek, ám régióként eltérő hatékonyságúak az ott működő vállalatok, ágazatok, vállalat típusok, és a munkaerő minősége, intenzívebb (hatékonyabb) munkára foghatósága, sikeres konvertálhatósága is eltérő. Azt a megfontolandó eredményt igazolták Magyarországon (is), hogy a kilencvenes évek derekára

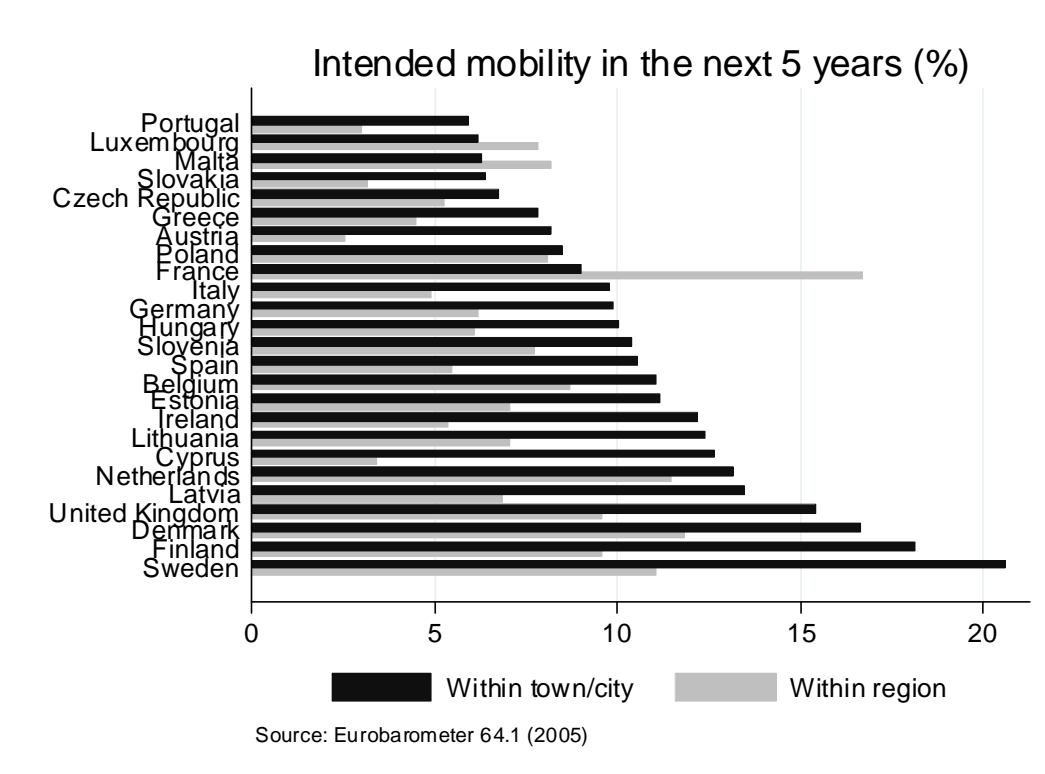
⁸ A földrajzi mobilitás munkaerő-piaci összefüggéseiről Magyarországon még kevés tanulmány született, egy szintetizáló kísérlet lakonikusan úgy fogalmaz „Elemzésünk fő célpontja, a munka mobilitása azonban Magyarországon még gyerekcipőben jár”.. (Cseres-Gergely 2003/b 45. o)

⁹ Kertesi G. A gazdasági ösztönzők hatása a népesség földrajzi mobilitására 1990 és 1994 között Esély, 1997. 2. sz. 3-32. o

nem mutatható ki jelentősebb különbség az azonos intenzitású és hasonló termelékenységű munkát végző különböző ágazatokban dolgozó munkások között. A regionális különbségek is csökkentek abban az értelemben, hogy azonos (minőségű, hatékonyságú) munkaerő regionális különbségektől eltekintve nagyjából azonos kilátásokkal rendelkezne, amennyiben régióként nem különbözik a munkaerő kereslete.¹⁰

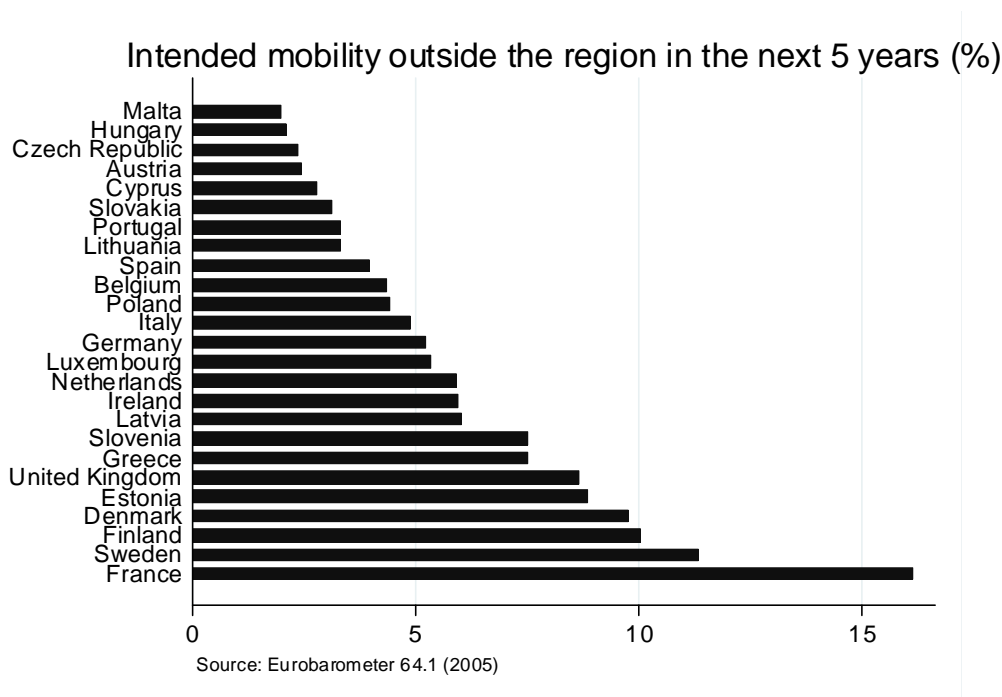
A magyarországi regionális mobilitás nemzetközi összehasonlításban is szerény, amint erre az Eurobarometer vizsgálat adataiból következtethetünk. Az 5 éven belül tervezett településen illetve a régió belüli tervezett mobilitás alapján ugyan Magyarország az európai középmezőnyben, található, s láthatjuk, hogy általános tendencia, hogy a településen belüli költözés – eltérő arányban, de elterjedtebb a régió belüli mobilitásnál. A régió határát átlépő tervezett mobilitást vizsgálva Magyarország a legkevésbé mobil országok közé tartozik. (1 a, b ábra)

1. a) ábra Tervezett mobilitás a településen illetve régió belül

¹⁰ Pl. Köllő J.: Regionális keresetek és bérköltség-különbségek. In: Munkaerőpiaci tükrök 2000, MTA Közgazdasági Kutatóközpont, Budapest, 2000.

1. b) ábra Tervezett regionális mobilitás az országon belül.

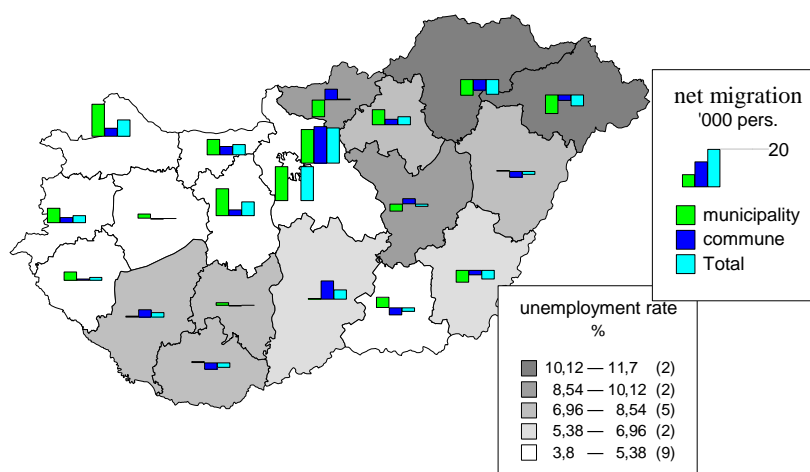
Az adatok alapján azt is láthatjuk, hogy az alacsony – bár Magyarországnál magasabb – mobilitású országok közé tartoznak az új EU tagok, a szomszédos Ausztria és a magyarországi gazdasági fejlettséghez legközelebb álló EU 15 tag Portugália. Ennek alapján azt a kérdést is felvethetjük, hogy a tranzit-országok sajátossága-e az alacsony mobilitás, esetleg regionális hagyományok teszik Ausztriát hasonlóan immobillá, vagy Portugália hasonlóságát figyelembe véve a gazdasági fejlettségre gyanakodhatunk-e?

Ellenpéldaként azt vethetjük fel, hogy a nemzetközi migrációban jelentős részt vállaló Lengyelország ugyan szintén tranzit gazdaság, de a mobilitás szempontjából az európai középmezőnybe tartozik, Szlovénia pedig egyenesen az élbolyba. Úgy tűnik, más dimenziókat is figyelembe kell vennünk a minden vizsgálódás alapján nyilvánvalóan alacsony mobilitás magyarázatakor.

A regionális migráció Magyarországon szerény, de az iránya gazdasági racionalitást követ. Azokban a régiókban, ahol a gazdasági helyzet kedvezőtlen, a munkanélküliség magas, ott az összkép kedvezőtlenebb, az elköltözések meghaladják a beköltözéseket és a nettó költözések egyenlege negatív: Az alacsony munkanélküliségű fejlettebb régiókban viszont a költözések egyenlege pozitív. Figyelemreméltó azonban, hogy a regionális mobilitás valójában az ország központi és északi területein érzékelhető, az ország számos megyéjében lényegében elhanyagolható a költözések nettó egyenlege.

2. ábra Regionális mobilitás és munkanélküliség megyénként, 2000

Forrás: KSH Demográfiai évkönyv. 2000

Cseres-Gergely (2002) tanulmánya településszintű és egyéni adatok felhasználásával azt vizsgálta, hogy az 1990-1999 közötti időszakban, a munkaerőpiac és a gazdaság átalakulásának a folyamatában milyen regionális migrációs folyamatok történtek Magyarországon. Egyrészt összefüggést talált aközött, hogy az emberek térbeli mozgása a gazdasági – bérben és munkanélküliségben mérhető – változásokra válaszolt. Az 1990-es évek első felében a regionális mobilitást a az urbanizáció határozta meg, a nagyvárosokba, s különösen Budapestre költözés volt a jellemző. Az évtized második felében a folyamat megfordult, ellenkező irányú folyamatok indultak el. A korábban legtöbb beköltözés célját jelentő fővárosból elköltözés indult meg, s Budapest, ahol korábban a legnagyobb volt a nettó migrációs nyereség, a legnagyobb migrációs veszteséget szenvedte el. A városba költözés oka a gazdasági előny reménye, a kiköltözés lehet az életminőség javulásának a keresése, de lehet a reményvesztettség és a városi élet költségének a csökkentése. Az utóbbi csoportba tartoznak azok a vélhetően két lépcsős vándorlók, akik beköltöztek a városba, majd onnan a sikertelen próbálkozás után visszaköltöztek az eredeti lakhelyükre vagy az elvándorláskor az előző célt jelentő településre. Cseres-Gergely (2005) egy későbbi tanulmánya az országon belüli mobilitást vizsgálva azt találja, hogy a szub-urban településekre átköltözés a magyar mobilitás meghatározó eleme volt. Az országon belüli migrációt munkaerő-piaci ösztönzők befolyásolják, de ezek a hatások nagyon gyenge magyarázó erővel bírnak.

A közvélekedésben általános az egyetértés arról, hogy a lakásrendszer és a regionális mobilitás gyengesége között szoros kapcsolat Magyarországon. Hegedűs (2003) tanulmánya a lakáspiac mobilitását vizsgálja a alacsony mobilitással összefüggésben. Eltekintve a lakáspiaci keresletet meghatározó általánosabb tényezőktől (például a demográfiai feltételek, háztartások jövedelme és várakozásai) a lakáspiac mobilitását a tranzakciós költségek befolyásolják a leginkább, ami többféle elem eredőjeként alakul ki. Emelkedő lakáspiaci árak és a magánlakásbérletek piacán emelkedő bérleti árak, a jövedelmekhez viszonyítva magas lakáspiaci árak, és a tranzakciós költségek egyike sem ösztönzője a mobilitásnak. Makrogazdasági javulás (infláció, kamat alakulása) és a lakástámogatási rendszer javulása viszont a lakás-mobilitást egyértelműen ösztönzi. A regionális mobilitással kapcsolatos tapasztalatokkal összhangban Hegedűs is megerősíti, hogy a regionális lakás-mobilitás által kiváltott települések közötti mobilitást intézményi korlátok akadályozzák. Ilyen akadályozó tényező a magánbérlet rendszer hiánya, a ennek a szektornak a teljes szabályozatlansága, a lakáspiaci információk és a kormányzati támogatási rendszer szerepének hiánya. A mobilitási

költségek (kockázatok) eloszlása egyenetlen. A létező lakáspiaci rendszer és a megfelelő lakáspiaci politika hiánya nagy mértékben hozzájárul az egyén számára felmerülő kockázat nagyságához abban az esetben, ha a településről kilépő mobilitási döntést hoz. A jobb álláskilátásokat ígérő, kedvezőbb gazdasági helyzetű régiók felé tartó mobilitás csökkenti ugyan a társadalom egésze számára felmerülő általános költségeket, de a kockázatokat aszimmetrikus módon egyoldalúan az egyének, a munkavállalók viselik.

Az ország kis mérete természetesen azt is lehetővé tenné, hogy a területi aránytalanságokat napi, esetleg heti ingázással lehessen kiegyenlíteni, a tapasztalatok azonban szerény eredményt mutatnak. A nem megfelelő közlekedési infrastruktúra, az ingázás magas és a munkanélküliek számára esetenként elérhetetlen akadályt jelentő költségei azonban az ingázás elé komoly akadályokat gördítenek. Köllő (1997) a kilencvenes évekre számításokat végzett az ország kistépülésein az ingázási költségekről. Eszerint az átlagos ingázási költséget a települések és a legközelebbi városias település közötti távolsággal mérve, a legolcsóbb közlekedési eszköz igénybevételével becsülte, napi ingázást tételezve fel, azt igazolta, hogy egyrészt a közlekedési összeköttetések rendszere akadályozza-nehezíti az ingázást, fontosabb azonban az ingázás relatív drágasága.

Gyakoribb és szokásosabb a belföldi mobilitás azokban a régiókban, ahol könnyebb új állást kapni. A 2001 évi népszámlálás napi ingázás adatai alapján az ingázás gyakoribb azokban a régiókban, ahol jobb az álláslehetőségek, és kevésbé gyakori azokban a régiókban, ahol a rosszak a munkalehetőségek, és ahol a munkanélküliség magas. Hasonlóképp az ingázás sajátosságaival kapcsolatos tapasztalatokat ír le Bartus (2003) tanulmánya, aki különböző településszintű adatbázisok segítségével végzett számításokat, és azt találta, hogy az ingázás gyakori a munkanélküliek körében, akik találtak állást ingázási távolságban. A vizsgált mintában a sikeresen álláshoz jutottak majdnem a fele ingázott. A kutatás meglepő eredménye, hogy a munkanélküliek ingázása, akik találtak munkát, szorosan összefügg a munkaadó által fizetett ingázási költséggel (közlekedési költséggel). Azaz a munkaerő-piaci egyensúlytalanságok, hiányok kielégítésének eszköze az ingázás addig, amíg a vállalatok érdekelték az ingázási költségek átvállalásában. Az egyéni ingázási szándékok gyengék. Köllő (2006) a rendszerváltás korai és későbbi időszakának ingázási tapasztalatait hasonlítja össze, és azt találta, hogy az 1990-es évek első felének tapasztalataihoz képest, a depressziós munkaerő-piaci régiókban, különösen észak kelet Magyarországon a 2000-es évek elején a magas munkanélküliségű kis településekhez közeli munkaerőpiacokon volt munkalehetőség, de ehhez az ingázási költséget is el kellett vállalni. Az eredményes munkakeresésnek azonban az a feltétele, hogy az ingázás költségét a munkaadó vállalja át a munkavállalóktól.

A belföldi mobilitás és a nemzetközi migráció szerepe és hatása

A belföldi és a nemzetközi mobilitás kapcsolatát ezideig nem nagyon vizsgálták hazai kutatások és a szakirodalom áttekintése alapján sem szokás a mobilitás leírásának ez a megkülönböztetése. A megközelítések egyik szokásos áramlata nem tekinti különbözőnek a hazai és a nemzetközi vándorlásra ható motiváló tényezőket, s így a migrációra ösztönző hatásokat is hasonló módon írják le. Erős migrációs nyomás, nagyon rossz otthoni gazdasági feltételek és kedvezőtlen kilátások mellett a külföldi munkavállalás lehetőségének a keresése mellett a gazdasági megélhetési források utáni belföldi mobilitás, a városba áramlás egymás mellett élő megélhetési stratégia lehet. A megélhetési stratégiák azonban ilyen esetben sem vizsgálhatóak az egyéni haszonmaximalizálás feltételeinek a feltételezésével, sokkal inkább a családi stratégia egyes elemeinek tekinthetőek. A regionális mobilitás iránya, a belföldi

városba költözések sajátossága lehet a családfő költözése, míg a nemzetközi migráció sok esetben a család fiatalabb tagjainak migrációját jelenti, akinek hazautalásai a családi jövedelemhez fontos hozzájárulást jelentenek.¹¹ Ilyen helyzetet vizsgál a kilencvenes évek Albániájában Calogero et al (2004), ahol a gazdasági és politikai sokkhelyzet hatására nagy mozgások indultak el és a szegénység megélhetési stratégiái intenzív belső és külső migrációt alakítottak ki.¹² A kétféle mobilitás azonban – noha egyidejű – eltérő és nem kapcsolódik össze.

A visszatartó erők vizsgálata alapján talán több hasonlóság mutatható ki a belföldi vándorlásban és a nemzetközi migrációban való részvétel között. A belső és a külső migrációs hajlandóság, azaz az egyéni migrációs stratégiák megfogalmazása szoros kapcsolatot mutat. Hárs (2004) a KSH munkaerő-felmérésének erre vonatkozó speciális kérdésblokkban feltett kérdését vizsgálva¹³ azt találta, hogy azok, akik határozott külföldi migrációs terveket foglalmaznak meg, szívesebben vállalnának munkát az ország távolabbi településein is, megfelelő feltételek teljesülése esetén. Az eredmények azt mutatták, hogy a külföldi munkára vállalkozók a hazai munkaerőpiacon is lényegesen rugalmasabbak, mint a külföldi munkalehetőséggel nem számolók. Azon válaszok alapján feltételezzük ezt, hogy jelentős a különbség a munkavállalók között abban, vállalnának-e a lakóhelyüktől távol eső településen munkát, hogyha csak ott találnának munkalehetőséget. A legszembetűnőbb a kapcsolat, ha azt vizsgáljuk, hogy a külföldi munkavállalást is fontolgatók (potenciális migránsok) a hazai munkaerőpiacon mennyire lennének mobilak, s azt láttuk, hogy körükben közel 30 százalékkal magasabb azok aránya, akik *elegendő anyagi előny* esetében a lakóhelyüktől távol Magyarországon is vállalnának munkát, mint a kizárólag a hazai munkaerőpiacban gondolkodók, és 6 százalékkal többen döntenének a lakhelytől távoli hazai munka mellett a munkalehetőség hiánya esetén. A családi kötöttségek hiánya 8,5 százalékkal nagyobb arányban erősíti a mobilitásra való hajlamot az amúgy migrációra is vállalkozók, mint a migrációt elvetők körében. Azt viszont, hogy elképzelhetetlennek érzik a költözést, több mint 20 százalékkal nagyobb arányban említették a külföldi munkavállalásra sem gondolók, s az utóbbi csoportban közel hasonló az akadályozó szerepe a családnak is.

A korábbiakban már megmutattuk, hogy az ismert vizsgálatok alapján – nemzetközi összehasonlításban is – alacsony a mobilitás Magyarországon nagyobb távolságokra belföldön, miközben láttuk, hogy a kisebb távolságra költözések szempontjából a középmezőnybe tartozunk. Hasonló a helyzet a nemzetközi migráció területén. A migrációs potenciál mutató nagyon érzékeny a kérdezés módjára, a minta nagyságára és összetételére, így azt nem tekinthetjük a migránsok várható létszámát előre jelző abszolút mutatónak, csupán az arányok, nagyságrendek – és azok változása – fontos indikátorának. A Magyarországon rendszeres publikált migrációs potenciál mutatói (TÁRKI felmérés) szerint a korábban alacsony arány a 2000-es években, a csatlakozást megelőzően hirtelen felgyorsul, majd visszaesik, összességében mégis alacsony a migrációs potenciál Magyarországon.

---

¹¹ Nagy volumentű migráció nemzetgazdasági szinten is jelentős jövedelmet jelent, magas migrációs arány és alacsony GDP szint mellett a szegény országok jövedelmének a hazautalások – átmenetileg – jelentős GDP hozzájárulást jelentenek. Jelen vizsgálatunkban a döntések mikro-gazdasági, munkapiaci hatásait vizsgáljuk. A hazautalások kérdéséről ld. részletesebben Mansoor-Quillinm. (2006)

¹² Calogero et al (2004) idézett tanulmányában hangsúlyozzák a migráns hálózatokba bekapcsolódás fontosságát ahhoz, hogy a szegénység előli menekülés útját így sikerüljön megvalósítani, és hivatkoznak egy migráns interjújának tömör megfogalmazására, miszerint „Szegény családnak az tekinthető, ahol nincsen olyan családtag, aki tudna külföldre emigrálni”.

¹³ A speciális kérdésblokk kérdéseit ld. a mellékletben.

1. táblázat Bruttó migrációs potenciál I*, 1993-2006, (%)

Felmérés éve	Rövid külföldi munka	Hosszú külföldi munka	emigráció
1993	4.3	2.7	1.4
1994	3.8	2.7	1.3
1997	3.7	2.8	1.5
2001	8.8	6.8	3.4
2002	7.6	5.6	3.4
2003	9.4	6.1	3.0
2005	13.0	6.0	3.2
2006	6.2	6.1	4.1

*Forrás: László, Sik és Simonovits (2003), Simonovits (2004), Sik (2005, 2006)

Szokás a bővülő Európát úgy tekinteni, ahol a nemzetközi vándorlás a tagállamok között elveszti a jelentőségét, és egységes gazdasági és mobilitási egység alakul ki, ahol az egyes régiók közötti mobilitás a belföldi vándorlás sajátos motivációi hatására alakul. Ily módon a belső vándorlás és a külső migráció közötti különbségtétel, a kettő közötti kapcsolat jelentősége elvész. Kérdés, hogy igaz-e az új EU tag Magyarország számára ez a megközelítés.

- A munkaerő szabad áramlása a csatlakozást követő átmeneti időszakban csak korlátozottan valósult meg, a Magyarország számára legfontosabb fogadó országokban, Németországba és Ausztriába nem lehet szabadon munkát vállalni még az új tagországok polgárainak. Rövidtávon tehát a megközelítés semmiképpen nem lehetséges
- Olyan motívumok ösztönzik, illetve gátolják a belső és a külső vándorlást, amik hasonló vagy eltérő sajátosságokkal írhatóak le. Egy sor összefüggést felsoroltunk korábbi kutatások eredményei alapján, ami arra utal, hogy a belföldi mobilitás ellen ható erők erősek, a kívánatos mobilitást ösztönző gyenge kezdeményezések ellenében inkább befolyásolják a mobilitás összképét.
- A mobilitásban gyengesége, a migrációs hajlandóság állandósága viszonylagos, korábbi időszakokat nagy belföldi vándorlás, városba költözés jellemzett, s a kényszerű nemzetközi migrációban is rész vett Magyarország a 19-20. század fordulóján, s későbbi időszakokban is, így a magyar ember 'természetes mozdulatlanságáról' ezeket figyelembe véve nem beszélhetünk.¹⁴
- Olyan sajátos ellenőszköz hatásokat fontos keresnünk, érdemes vizsgálnunk, amelyek hasonló gazdasági fejlettségű országokhoz képest Magyarországon nem váltanak ki hasonló egyén, illetve családi mobilitási stratégiákat, olyan sajátosságokat a munkaerőpiac, a szociális ellátórendszer esetleg az informális gazdaság, az otthoni informális hálózatok vagy egyéb rendszer működése révén, amik hatása erős, a migráció használdozat költsége ezek elvesztésekor elegendően magas ahhoz, hogy a migrációs hajlandóság alacsony maradjon. Ez magyarázhatja a tapasztalt kétirányú – belföldi és nemzetközi – alacsony migrációs hajlandóságot. A következőkben ilyen tényezők vizsgálatára teszünk kísérletet.

¹⁴ Érdemes a korábban idézett Celgro et al (2004) tanulmány Albániára vonatkozó leírásait Magyarország korábbi történeti időszakaival összevetni, amikor a gazdasági helyzet hasonló intenzív belső és külső vándorlást eredményezett, az individuális és a családi stratégiákat követve.

A nemzetközi migráció és a belföldi mobilitás Magyarországon.

A belső és nemzetközi migráció számszerű összehasonlítása jelentette a kutatás érdemi újszerű részét. A módszertan és a források korábbiakban alkalmazott lehetőségeit áttekintve úgy találtuk, hogy a nemzetközi vándorlás statisztikai forrásai alapján korlátozottan lehetséges egyéni, illetve családi stratégiák vizsgálatára alkalmas egyedi adat-file összeállítása. A korábbiakban ilyen vizsgálatok céljára nem használt munkaerő-felmérés adatai alapján lehetséges viszont új összefüggések feltárása. A munkaerő-felmérés belföldi és a nemzetközi mobilitásra vonatkozó kérdésblokkja 2003 egy negyedévére állt a kutatás céljára rendelkezésünkre (a munkaerő-forgalom kérdésblokk és a külföldi munkavégzésre vonatkozó kérdésblokk felhasználásával, kérdőív mellékelve).¹⁵ Ebben a munkában a KSH szakembereinek értő technikai segítségére is szükségünk volt és felhasználhattunk egy kiegészítő kérdezést is az elemzéshez¹⁶, a 2003-ban tervezett migráció megvalósulását követéses vizsgálat segítségével vizsgáltuk, ennek alapján a migrációs tervek és várakozások mellett a tényleges migráció vizsgálatára is lehetőség nyílt.

Az empirikus vizsgálat különös jelentőségét abban láthattuk, hogy a szokásos vizsgálódások – a napisajtó, de akár a politika számára is forrásul szolgálva a külföldön munkát vállalni szándékozók munkavállalási elképzeléseiről számos *feltételezés* alapján vonnak le következtetéseket, ami ugyan esetenként „belátható”, de nem igazolt. Fontos ismernünk a migrációs szándékokat, az erre vonatkozó empirikus elemzések várt folyamatokat le tudnak írni, de fontos tudni, hogy a szándékok mögött is gyakran bizonytalan elképzelések húzódnak meg, míg más esetekben határozott stratégia lehet a külföldi munkavállalási szándék mögött. Ily módon a migrációs potenciál vizsgálatokra épülő elemzések a migráció munkaerő-piaci szerepét és szabályait gyakran bizonytalan feltételezésekre, vélekedésekre építik, jelentőségük gyakran alul vagy- túlértékelődik. Az egyéni (háztartásokra vonatkozó) migrációs szándékok – migrációs potenciál vizsgálatok – az *egyéni migrációs elképzelésekre* vonatkoznak, és nem a megvalósult tényleges migrációra. A migrációs potenciál vizsgálatok alapján a várható, tervezett migráció lehetséges nagyságára, szerkezetére, irányára vonatkozó számszerűsíthető értéket határozhatunk meg. A migrációs potenciált – a lehetséges migrációs nyomás – a hazai népesség arányában számszerűsíthetjük (a megfelelően lehatárolható aktivitási csoportra, korosztályra, stb.). A migrációs potenciál a leggondosabb empirikus felvételek esetében is a munkaerőpiac előzetes, *ex ante* leírására szorítkozik.

A migrációs elképzelések tényleges, *ex post* megvalósulásáról kevés empirikus ismerettel rendelkezünk. Ennek technikai, módszertani akadályai vannak. Nehéz azokat megtalálni, akik éppen külföldön dolgoznak.¹⁷ Még kevésbé ismert a migrációs elképzelések és a ténylegesen megvalósult migráció közötti kapcsolat, ahol a feltételezések és a „becslések”, pontosabban a találgatások és vélekedések szerepe különösen erős. A külföldön munkát vállalni szándékozók munkavállalási elképzeléseiről számos feltételezés alapján fogalmazódnak meg

¹⁵ A kutatás a kezdetén azt reméltük, hogy a KSH keretében fejlesztés alatt álló migrációs adatforrása is számíthatunk a kutatási időszak során, a kutatás vezetője ennek az adatforrásnak a fejlesztési munkájában részt is vett (hozzájárulása kézíratos belső tanulmány formájában fogalmazódott meg). Az adatforrás azonban még kísérleti számolásokra alkalmas formában sem lett készen.

¹⁶ Amint erre a bevezetőben már utaltunk, a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal támogatásával készített empirikus vizsgálatot használhattuk. Ld. erről Hárs (2008)

¹⁷ A hólabdavételes vizsgálat módszertani szabályai szerint végzett vizsgálat azokat görgetheti például fel, akik beletartoznak a külföldön dolgozók egymást ismerő kapcsolati hálójába. Egy ilyen minta egy részsokaságot képes valamilyen módon felfedni, de nehéz olyan mintát találnunk, ahonnan az elszórt és nem ismert külföldön munkát vállalók teljes sokasága felmérhető.

következtetések anélkül, hogy ismernénk ezeknek a szándékoknak az *ex post* megvalósulását, illetve elmaradását. A szándékok mögött is gyakran bizonytalan elképzelések húzódnak meg, más esetekben határozott stratégia lehet a külföldi munkavállalási szándék mögött.

A KSH munkaerő-felmérés 2003. I. negyedévében kiegészítő felvételt készített a megkérdezettek által megfogalmazott migrációs elképzelésekről; az eredményeket Hárs (2004) összegezte. A külföldi munkavállalási lehetőségek kihasználása és eredményessége, a migrációval kapcsolatban megfogalmazott gazdasági előnyök és hátrányok nehezen megfoghatóak, hiszen a realizálódó migráció nem dokumentált. A külföldi munkavállalási elképzelések és a belső mobilitás kapcsolatára valamint a migrációs elképzelések nyomon követésére tettünk a kutatás során kísérletet. Az elemzés keresztmetszeti, a vizsgálat egy negyedévben megkérdezettek elemzésére és nyomon követésére szorítkozik. Az alábbiakban a módszertant és a főbb elemzéseket mutatjuk be.

A kutatás módszertana: migrációs tervek és megvalósulásuk követésének vizsgálata

A munkaerő-felmérés 2003. első negyedévében kiegészítő kérdőív segítségével vizsgálta, hogy az Európai Unióhoz csatlakozás közeledtével milyen migrációs elképzelések fogalmazódnak meg a magyar munkaerőpiac szereplőiben. (A kérdőívet ld. az 1. mellékletben.) A *teljes* munkavállalási korú (15-74 éves) népességet kérdezték meg a migrációs elképzeléseikről. Az elemzés – hasonlóan más migrációs potenciál vizsgálatokhoz – megerősítette azt a tényt, hogy a *potenciális* külföldi munkavállalói szándék Magyarországon szerény. A munkaerő-felmérés keretében történt megkérdezés eredményei azonban továbbmutatnak ezen a tényen és a migrációs szándékot megfogalmazók, illetve attól tartózkodók *hazai* munkaerőpiacon elfoglalt pozícióját és a migrációs szándékokat összevetve arra is választ kaphattunk, milyen kapcsolat van a hazai munkaerő-piaci helyzet és a migrációs elképzelések között. Az elemzés során *egyrészt* azt vizsgálhattuk, a hazai munkavállalási korúak mekkora hányada *tervezi* azt, hogy külföldön vállaljon munkát, másrészt a lehetséges külföldi munkavállalók sajátos szocio-demográfiai összetételét elemezhettük, valamint – a munkaerő-felmérés lehetőségeit kihasználva – azt is, milyen a hazai munkaerő-piaci helyzete azoknak, akik hosszabb-rövidebb ideig külföldön is vállalnának munkát, és milyen munkát képzelnek és vállalnának azok, akik hajlanak a munkaerő-migrációra.

A követéses vizsgálatunk alapötlete arra épült, hogy a migrációra hajló népesség tényleges migrációs magatartását vizsgáljuk meg, ehhez a munkaerő-felmérés bázisán a korábbi potenciális migrációt vetjük össze a potenciális migrációt deklarálók ténylegesen megvalósult elképzeléseivel. Ezt követően azt vizsgálhatjuk, hogy a hazai mobilitás és a nemzetközi mobilitás motívumai és a két folyamat szereplői mennyire igazolják, vagy cáfolják azt a feltételezést, hogy a hazai és a nemzetközi migráció alacsony intenzitása között van és mennyire jelentős az összefüggés.

- 1) a migrációs elképzeléseket megfogalmazók legmobilabb csoportját tekintve mintának milyen tényleges migrációs sajátosságokkal írható le a magyar népesség
- 2) milyen hazai munkaerő-piaci sajátosságokkal rendelkezik ugyanez a népesség
- 3) a migrációs elképzelések és a tényleges megvalósulás között milyen kapcsolat mutatható ki.

A követéses vizsgálattal megvizsgálhattuk, kik azok, akik migrációs szándéka teljesült, s kik azok, akiké nem valósult meg, s milyen alternatív stratégiát talált ez a csoport.

Migrációs szándékok – a 2003 évi vizsgálat alapján

Magas-e a külföldön munkát vállalók aránya hazánkban? A migrációs szándékok kikérdezése rendszeres és ismétlődő vizsgálatok tárgya, a munkaerő-felmérés mintáján készült 2003 évi vizsgálaton kívül is a KSH munkaerő-felmérés keretében rendszeresen, évente megkérdezik az érintetteket a migrációs szándékukról. Hasonló vizsgálatokat rendszeresen készít a TÁRKI is, a háztartáspanel vizsgálat keretében. A migrációs elképzelések megkérdezése viszonylag könnyen elérhető információ, körültekintő kérdésfeltevések a migráció várható alakulásáról elég pontos információkat adnak, a kikérdezés előkészítésére, a kérdések megfogalmazására a migrációs potenciál vizsgálatok különösen érzékenyek. A politikai és gazdasági döntések számára nagyon fontos ezeknek a szándékoknak az ismerete, de az elemzés bizonytalan következtetésekre ad csak lehetőséget. Nem tudhatjuk, hogy a legaggályosabban, legkörültekintőbben megfogalmazott kérdésekre adott válaszok esetében is a tényleges migráció hogyan alakult.

A 2003 évi adatok alapján első látásra azt találhattuk, hogy a teljes munkaképes korú (15-74 éves) magyar népesség 41 százaléka egyáltalán nem tervezi, hogy munkát vállaljon, 55 százaléka – ha tervez is a munkavállalást – egyáltalán nem gondol külföldi munkára, s mindössze alig 4 százalék az, aki a legtágabb értelemben valamilyen migrációt tervez – vagy illet egyáltalán elképzelhetőnek tart önmaga számára. Az arány a férfiak esetében magasabb, 5,5 százalék, a nők esetében mindössze 2,4 százalék. Ezt a mutatót tekinthetjük a migrációs potenciál tágabban értelmezett mutatójának.¹⁸

A külföldi munkavállalási szándék komolyságát vizsgálva a 2003 évi vizsgálat eredményeiből azt láthattuk, hogy sok esetben csupán *gyenge migrációs szándékot* regisztrálhatunk a külföldön dolgozni szándékozók esetében, a munkavállalást fontolgatók migrációra való elszántsága közel felerészből határozottan gyenge (elképzelhetőnek vélik a külföldi munkavállalást, de még semmilyen lépést nem tettek a szándéka megvalósítása érdekében

¹⁸ A migrációs potenciál mutató nagyon érzékeny a kérdés módjára, a minta nagyságára és összetételére, így azt nem tekinthetjük a migránsok várható létszámát előre jelző abszolút mutatónak, csupán az arányok, nagyságrendek – és azok változása – fontos indikátorának. A munkaerő-felmérés alapján egy időpontra vonatkozó helyzetképet kaptunk, a teljes munkaképes korú népességre vonatkozó elemzésünk 2003 I. negyedévi adatokra épül. A TÁRKI Magyarországon rendszeres publikált migrációs potenciál mutatói – a munkaerő-felmérésénél jóval kisebb mintán, saját adatbázison végzett becslések alapján – a 2000-es években, a csatlakozást megelőzően gyorsan növekedtek, majd visszaestek, s összességében a munkaerő-felmérés adatainál lényegesen magasabbnak mutatkoztak

Bruttó migrációs potenciál I*, 1993-2006, (%)

Felmérés éve	Rövid külföldi munka	Hosszú külföldi munka	emigráció
1993	4.3	2.7	1.4
1994	3.8	2.7	1.3
1997	3.7	2.8	1.5
2001	8.8	6.8	3.4
2002	7.6	5.6	3.4
2003	9.4	6.1	3.0
2005	13.0	6.0	3.2
2006	6.2	6.1	4.1

*TForrás: László, Sik és Simonovits (2003), Simonovits (2004), Sik (2005, 2006)

ezek az emberek). További mintegy 40 százalék gondolkodott arról, hogy külföldön munkát vállaljon, szándéka azonban bizonytalan – *közepes* volt a migrációs szándékuk, (már információkat is gyűjtöttek), és a külföldi munkavállalási elképzelést megfogalmazók alig több mint 10 százalékának *komoly* a migrációs szándéka (tényleges előkészületeket is tettek már a külföldi munkavállalás érdekében: engedélyeket szereztek, esetleg már ismerik is a leendő külföldi munkahelyüket). A férfiak és a nők között a migrációs szándékaik komolyságában nincsen lényeges különbség.

A 2003 évi felmérés erőssége volt, hogy reprezentatív, a magyar munkaerő-piacot felmérő vizsgálatra épült, nem szűkítettük le a migráció szempontjából meghatározó fiatalabb korcsoportra. A sokasághoz képest a viszonylag nagy minta is szerény eredményt hozott. Az eredmények korosztályok szerint jelentős eltérést mutattak. A munkaerő-felmérés eredményei alapján 2003. első negyedében a 30 év alatti korosztályban a migrációs elképzeléseket megfogalmazók aránya – a legtagabban vett migrációs potenciál – 9 százalék volt, a 30-49 éves korosztályban 3,5 százalék, és az 50 éves és idősebbek között 0,5 százalék. Fontos része volt az akkori vizsgálatnak, hogy nem élt azzal a nyilvánvalónak tűnő, és a migrációs potenciál vizsgálatokban gyakori előfeltevéssel, hogy a migránsok zöme fiatal. A migrációs vizsgálatok szokásos feltételezése ugyanis, hogy a vizsgálat várható eredményeinek fényében a fiatalokra érdemes fókuszálni, a mintavétel során a fiatal korcsoportot érdemes a migrációs várakozásairól megkérdezni. Azaz a vizsgálatot célszerű leszűkíteni a fiatal, így például 30 év alatti korcsoportra, és a kisebb arányú, de mégis fontos további korcsoportok elvesznek a vizsgálatból. Azt tapasztaltuk ugyanis, hogy az idősebb korosztályok körében a komolyabb előkészületekkel is megerősített migrációs szándék már erősebb volt és kevésbé tért el a fiatalabb korosztályokétól.¹⁹

A követéses vizsgálat – 2007-ben történt megkérdezés

A migrációs szándék mellett felmerül a kérdés, mennyiben *realizálódtak* ezek a szándékok, milyen a *de facto* migráció alakulása. Az itt ismertetett követéses vizsgálat alapján meghatározható a megfogalmazott szándék és megvalósulásának vagy elvetésének, megghiúsulásának az aránya. Ennek ismerete a migrációs potenciál vizsgálatok értelmezésekor fontos becslést segítő eredmény lehet. Nem csak az kérdés, hogyan alakult a tényleges migráció, hanem az is, hogy a tervezett és szándékolt migráció milyen esetekben realizálódott és milyen más esetekben hiúsult meg, ebben valamiféle szisztematikus kapcsolat kimutatható-e. A jelenlegi követéses vizsgálat erre a kérdésre is választ keres. Feltételezéseink megfogalmazásakor egyrészt azt vizsgáljuk, a migrációs elképzelések és megvalósulásuk valószínűsége között van-e kimutatható, szisztematikus kapcsolat, másrészt azt a nagyon fontos kérdést, milyen a hazai munkaerő-piaci helyzet és a migrációs elképzelések és azok realizálásának a kapcsolata.

Másrészt fontos eleme a jelenlegi vizsgálatnak, hogy a hazai munkaerőpiacon a munkaerő nagyon kevésbé mobil, ugyanakkor nemzetközi összehasonlításban is azt láthattuk, hogy a migrációs hajlandóság alacsony Magyarországról külföldre történő munkavállalás esetén, a magyarországival összehasonlítható országokhoz viszonyítva is. Ennek a kapcsolatnak a mélyebb feltárását a vizsgálat egyik különösen fontos szempontjának tekintjük.

A követéses vizsgálatunk lényegében teljes körűen kiválasztott mintában vizsgálja a realizálódott migráció nagyságát és szerkezetét. A 2003-ban a munkaerő-felmérés keretében

---

¹⁹ Ennek a felvételnek az eredményeit a KSH kiadványban összegezte (Hárs Á.: Migrációs elképzelések az Európai Unió külsőben, KSH 2004).

külön kérdésblokkban megkérdezettek közül azok nyomát igyekeztünk felkutatni, akik 2003-ban migrációs szándékot fogalmaztak meg, és megfelelően meghatározott azonosítási eljárás segítségével ezeknek a személyeknek az ismételt kikérdezése adott lehetőséget az egyszeri megkérdezés és keresztmetszeti elemzés helyett a migrációs szándék és megvalósulás dinamikus elemzésére.

A kérdőív összeállításakor számba vettük, milyen adatokat ismerhettünk a mintába került személyekről és azok milyen további információkkal egészíthetők ki. A tényleges 2007 évi mintába kizárólag a 2003-ban megkérdezettek közül azok kerültek, akik 2003-ban úgy válaszoltak, hogy gondoltak már a külföldi munkavállalás lehetőségére. Semmilyen további szelekciós szemponttal nem szűkítettük a mintánkat. A válaszadást csupán a felkeresések megghiúsulása, illetve a válaszadás megtagadása szűkítette (ld. erről a későbbiekben az előzetes elemzéseket). A korábbi kikérdezés alapján a külföldi munkavállalásra adott válaszok és a jelenlegi adatok összekapcsolhatónak tűntek, s természetesen a munkaerő-felmérés további, a munkaerőpiacra vonatkozó adatai is, ami az elemzéshez rendelkezésre álló adatok gazdagságát biztosította. A kérdezés előkészítésére, a minta meghatározására, azonosítására és lebonyolítására a KSH aktív és segítő együttműködésével került sor. A követéses megkérdezés módszertani ismertetése, a minta leírása a mellékletben olvasható. Itt találhatóak a kérdezéshez használt kérdőívek: KSH Munkaerő-felmérés és kiegészítő kérdőív (2003) valamint a 2007. évi követéses megkérdezés kérdőíve.

A minta, válaszolási arány és részinformációk hasznosítása

A további elemzéseket megelőlegezendő a legszembetűnőbb – a várakozásainktól elmaradó – eredmény volt, hogy a potenciális migrációs elképzelések alapján a tényleges migrációs döntések nagyon kevés magyarázattal szolgálnak. A követéses vizsgálat kiválasztott mintája *azok (lényegében) teljes köre*, akik 2003-ban gyengébb vagy erősebb migrációs terveket fogalmaztak meg. Az elemzés számára elveszett személyek (nem fellelhetők, válaszmegtagadók, stb.) elhagyása után a vizsgált csoport még mindig számottevő volt. Összesen 2406 főnek sikerült a nyomára jutnunk, 15% ebből az elemzés számára nem értelmezhető (nem tudnak róla semmit, nem megtalálható, válaszmegtagadó), egy részük elköltözött, de a mobilitásukról rendelkezünk adatokkal.

A vizsgálatunk számára fontos (új) kérdésekre csak azoktól kaphattunk választ, akiket a vizsgálat során elértek és megkérdeztek a kérdezők. Ez a minta, a ténylegesen válaszadók (meginterjúvoltak) száma természetesen elmarad a teljesen, vagy részben elért csoport létszámától. Utóbbiakról ugyan tudjuk, hogy belföldre vagy külföldre költöztek, s esetenként a költözés okát, távolságát is, de többet nem. A kérdőívvel elért csoport alkotja a részletesen elemezhető adatok mintáját. A követéses vizsgálatban választ adók mintája 1409 főre redukálódott, az elveszettek aránya közel 40 százalék, de a minta így is megfelelően elemezhető nagyságú maradt és követéses vizsgálat esetében nagyon jó elérési arányt jelent.

A töredékinformációkról

A követéses vizsgálat összes információja fontos számunkra, így azok egy részéről, akiknek migrációs tapasztalatairól nem voltak adataink (teljes elemezhető minta), de akikről tudjuk,

hogy elköltöztek, s hova, részei maradtak az elemzésnek, ahol ez lehetséges volt.²⁰ Az elemzés a következő főbb csoportokra és információk forrásokra épülhet (ld. 2 táblázat).

- Az elemzésbe kerültek és megtaláltak – válaszadó minta (1409 fő, ami a teljes megkeresett minta közel 60%-a)
- Az elemzésbe nem került, elköltözött belföldön, belső mobilitásra vonatkozó (töredékes információt is segítő adatok, kb. 25 %)
- Az elemzésbe nem került, elköltözött külföldre (töredékes információt is segítő, 2%)
- Az elveszettek, akiket nem sikerült megtalálni, meghaltak, ill. válaszmegtagadók (349 fő, ami nagyjából 15 %),
- További 200 fő volt (közel 8%), akit nem sikerült a követéses minta során azonosítani sem, őket is megvizsgáljuk, kik ők, de valójában ez a csoport az előző, csoporttal, az elveszettekkel együtt értelmezhető.

2. táblázat Teljes minta, lemorzsolódás és az elemezhető minta nagysága

	Létszám (fő)	Felkeresett minta (%)	Teljes minta (%)
részletesen elemezhető adatok	1409	58.4	53.9
belföldre költözött	610	25.3	23.3
külföldre költözött	46	1.9	1.8
meghalt, nem elérhető, nem válaszol	349	14.5	13.3
Együtt	2414	100.0	92.3
Ismeretlen (missing)	201		7.7
Összesen	2615		100.0

A 2003. évi adatok alapján a jelenlegi mintánk szerkezete, a hiányzó és a megmaradt válaszolók arányát is figyelembe véve elemezhető. Mindenkiről rendelkezünk általános demográfiai, iskolázottsági és munkaerő-piaci pozícióra vonatkozó információkkal a 2003 évi munkaerő-felmérés adatai alapján. Fontos, hogy tudjuk, mennyire tér el az eredeti mintából elérték (a teljes sokaság) és az elemezhető válaszokat adók mintája (részletesen elemezhető), azaz a valamilyen módon lemorzsolódók szisztematikusan eltérő sajátosságot mutatnak-e. Eszerint a követéses minta egyes csoportjai a következő sajátosságokkal jellemezhetők.

- Meghatározó részük, több mint 2/3-uk férfi, s ez az arány a külföldi munkavállalást megfogalmazók teljes 2003-as mintájában is hasonló volt, mint a részletesen elemezhető követéses mintában (2 %ponttal alacsonyabb a teljes mintában, mint a részletesen elemezhetőben).
- Életkor alapján a minta homogén, a teljes és a részletesen elemezhető átlagos születési éve között mindössze 1 év eltérés van (és a születési év szórása is elég kicsi és homogénnek tűnik). A külföldi munkavállalást fontolgatók átlagéletkora 30 év körül volt 2003-ban. Az érintettek döntő többsége (99% körül/felett) magyar állampolgár.

²⁰ A kutatás kezdetén nem gondoltuk, hogy a családtagok az elköltözöttekről részletesebb válaszokat is adhattak volna, erről nem kérdeztük őket (a kérdező számára ott vége volt a kérdésnek) de a kérdés esetenként megtörtént, ott az érintettek bekerültek a részletes elemzés mintájába, másutt csak az elköltözésről tudunk.

3. táblázat Teljes minta, lemorzsolódás és az elemezhető minta jellemzői
nem, kor, állampolgárság

	Férfi aránya	Nők aránya	Szül év (átlagosan)	Szül év szórása	magyar	nem magyar
részletesen elemezhető adatok	71.8	28.2	1972	(11)	99.3	0.7
belföldre költözött	65.6	34.4	1975	(8)	98.0	2.0
külföldre költözött	43.5	56.5	1975	(9)	95.7	4.3
meghalt, nem elérhető, nem válaszol	70.6	29.4	1971	(11)	99.1	0.9
Együtt	69.5	30.5	1973	(10)	98.9	1.1
N (teljes minta)	1664	729			2387	27

A külföldön munkát vállalni szándékozók közel 2/3-a nőtlen vagy hajadon, közel 1/3-uk pedig házas (ill. élettársi kapcsolatban él), az özvegyek és elváltak aránya alacsony, és a teljes és a részletesen elemezhető mintában az arány nagyon hasonló. Hasonló a kép, ha azt vizsgáljuk, a háztartásban milyen helyet töltenek be a minta tagja, a nagyobbik felül gyermekként él a háztartásban, több mint 1/3-uk családfő. A teljes és a részletesen elemezhető mintában nincsen jelentős eltérés.

4. táblázat Teljes minta, lemorzsolódás és az elemezhető minta jellemzői
családi állapot, családi állás

	nőtlen, hajadon	házas	özvegy, elvált	Háztartásfő	gyermek	egyéb	Össz.
részletesen elemezhető adatok	62.6	30.2	7.2	34.7	53.2	12.1	100
belföldre költözött	65.4	28.9	5.7	31.6	55.6	12.8	100
külföldre	50.0	43.5	6.5	47.8	39.1	13.0	100
meghalt, nem elérhető, nem válaszol	64.5	28.4	7.2	36.1	51.9	12.0	100
Együtt	63.3	29.9	6.8	34.4	53.4	12.3	100
N (teljes minta)	1529	721	164	830	1288	296	2414

A részletesen elemezhető minta és a teljes minta képzettség és iskolázottság szerint is nagyon hasonló, az eltérés az összetételben mindössze néhány %pont, és ez minden iskolázottsági és szakképzési szinten igaz.

5. táblázat Teljes minta, lemorzsolódás és az elemezhető minta jellemzői
iskola végzettség és szakképzés

	8 oszt.nál kevesebb	8 oszt. szakképz. nélkül	8 oszt. + szakképz.	középfok szakképz. nélkül	középfok + szak-képzets.	felsőfokú végzetts..	összesen
részletesen elemezhető adatok	0.9	19.5	53.3	12.4	5.8	8.1	100.0
belföldre költözött	1.2	18.1	53.2	13.4	6.1	8.0	100.0
külföldre		17.4	58.7	10.9	2.2	10.9	100.0
meghalt, nem elérhető, nem válaszol	0.6	18.0	46.6	17.7	3.5	13.6	100.0
Együtt	0.9	18.9	52.4	13.4	5.5	8.9	100.0
N (teljes minta)	22	449	1246	318	130	211	2376

A teljes minta és az elemzés céljára rendelkezésre álló követéses minta a 2003-ban érvényes munkaerő-piaci pozíció alapján is jól összehasonlíthatónak bizonyult, a foglalkoztatottak aránya kicsit magasabb, a tanulók aránya kicsit alacsonyabb az eredeti mintához képest (1%pontnál így sem nagyobb az eltérés), a munkanélküliek, és az inaktívak aránya a két mintában szinte teljesen egybeesik.

6. táblázat Teljes minta, lemorzsolódás és az elemezhető minta jellemzői
munkaerő-piaci pozíció

	foglalkoztatott	munkanélküli	tanuló	inaktív	összesen
részletesen elemezhető adatok	53.2	18.9	20.4	7.5	100.0
belföldre költözött	52.0	19.0	22.8	6.2	100.0
külföldre	60.9	17.4	15.2	6.5	100.0
meghalt, nem elérhető, nem válaszol	51.0	17.5	23.2	8.3	100.0
Együtt	52.7	18.7	21.3	7.3	100.0
N (teljes minta)	1273.0	451.0	514.0	176.0	2414.0

Végül az elemzéshez elkerülhetetlen, hogy azt is ellenőrizzük, a részletesen elemzett minta és a teljes, 2003-ban migrációs elképzeléseket megfogalmazók migrációs elképzeléseinek az erőssége hasonló-e, s azt láthatjuk, hogy a két minta lényegében ugyanolyan migrációs elképzeléseket mutat.

7. táblázat Teljes minta, lemorzsolódás és az elemezhető minta jellemzői
migrációs elképzelések 2003-ban

	szerezett engedélyeket, van munkahelye	információt gyűjtött	nem tett konkrét lépést	Összesen
részletesen elemezhető adatok	9.2	40.8	50.0	100
belföldre költözött	11.2	40.8	48.0	100
külföldre	17,3	34.8	47.8	100
meghalt, nem elérhető, nem válaszol	12,7	39.5	47.9	100
Együtt	10,3	40.5	49.2	100
N (teljes minta)	249	978	1187	2414

A teljes 2003 évi minta sajátosságai alapján az eredeti 2003 évi minta és a követéses minta azon része, akiket sikeresen elértünk és válaszoltak a kérdéseinkre szerkezetében nagyon hasonló volt. Ennek alapján a követéses – és elemezhető – minta megfelelőnek bizonyulhat arra, hogy ennek alapján vizsgáljuk a migráció megvalósulását négy évvel a migrációs elképzelések megfogalmazását követően. A potenciális migrációt kinyilvánítók teljes mintájához képest az elemezhető minta az eredeti minta 54 százalékát tartalmazza, s ellenőriztük, hogy a lemorzsolódás szerkezetében nem okozott torzítást.

A nem elemezhető alcsoport a lemorzsolódott mintegy 200 fő (missing) mellett a meghaltak, el nem érhetőek, válaszmegtagadók csoportja volt. Utóbbiak az eredeti teljes minta 2003 évi főbb jellemzői alapján, mint láttuk, nem tértek jelentősen el az eredeti mintától, s így a minta elemszám ugyan jelentősen lecsökkent, de még így is elég nagy maradt (több mint 1400 fő); s az elemezhető minta nem torzult az eredetihez képest.

A további elemzésünkben azokat a közvetett információkat is igyekszünk felhasználni, amelyek a kieső, választ nem adók migrációjáról összegyűjthetőek: a belföldre elköltözött s ezért nem elérhető s a külföldre elköltözött s ezért el nem érhetőek csoportját. Előbbi a teljes minta egynegyedét, utóbbi mindössze töredékét (2 százalék) adja, de első ránézésre azt is láttuk, hogy utóbbiak szerkezete tért el leginkább a minta egészétől, ugyanakkor a migrációt vizsgáló elemzésünk szempontjából természetesen a külföldre költözöttek vizsgálata különösen fontos. A további elemzés szempontjából az alig 2%-os arány nem okoz torzítást.

A külföldre költözöttek között a nők aránya a magasabb (57%), életkoruk átlagosan alacsonyabb, és a nem magyar állampolgárok aránya is magasabb. A külföldre költözők lényegesen nagyobb arányban voltak házasok, és háztartásfők, mint a minta tagjai között

egyébként látjuk. Számottevő az eltérés a teljes és a külföldre költözöttek képzettségében, utóbbiak kvalifikáltabb csoportot alkotnak, ahol a maximum szakképzettség nélküli általános iskolai végzettségűek aránya elmarad, a szakmunkás végzettségűeké viszont meghaladja a minta egészét, s – hasonlóképpen – a magasabban kvalifikáltak között a középfokú végzettségűek aránya elmarad, a felsőfokú végzettségűeké pedig meghaladja a minta egészének arányát. Akik külföldre költöztek, 2003-ban nagyobb arányban voltak foglalkoztatottak, s lényegesen alacsonyabb volt a 2003-ban tanulók aránya, a munkanélküliek aránya viszont minden csoportban, így a külföldre költözöttek között is nagyon hasonló volt. Ennek a csoportnak is közel fele a migrációs elképzelései mellett azt mondta 2003-ban, hogy nem tett még konkrét lépést a külföldi munkavállalása érdekében, de ha már valamit tettek, akkor az komolyabb munkavállalási elképzelésre utalt, az átlagnál többen tudtak már a konkrét munkahelyeikről.

A rész minta torzításának a kérdése

A vizsgálat során olyan sokaságot vizsgálunk, aminek 2003-ban minden tagja azt állította, gondolkodik a külföldi munkavállalás lehetőségén. Mint láttuk, a ténylegesen megkérdezettek és a teljes minta között jelentős volt a különbség. Megvizsgáltuk ezért, hogy az elemzés számára rendelkezésre álló értékelhető minta és az eredeti minta között a magyarázatokban tényleges torzítás tapasztalható-e.

- Egyrészt azt teszteltük, hogy a teljes minta két alcsoportja, a válaszolók és a bármilyen ok miatt nem válaszolók között volt-e szignifikáns kapcsolat. Azt tapasztaltuk, hogy a migrációt magyarázó lehetséges indikátorok között nincsen szignifikáns kapcsolat, tehát a minta nem torzít pl. abban az esetben, ha a szakmai összetételt, az iskolázottságot, de akár a migrációs hajlandóságot vizsgáljuk a két csoport esetében. Ez fontos eredménynek tekinthető, a részmintánk eszerint a tényleges migrációt magyarázó indikátorok esetében nem zavarja az eredményeket. A 2007-es megkeresés során kapott válaszok így a sokaság egészére értelmezhetőek
- Másrészt azt is vizsgáltuk, hogy a töredékinformációk jelentenek-e információt a minta esetében. A migrációs vizsgálatok visszatérő gondja, hogy a migrációban érintettek, azaz a távollevők nem vizsgálhatóak, s így a migrációból visszatértek, esetleg épp a sikertelenebbek az elérhetőek, vagy a véletlenszerűen éppen otthontartózkodók. A jelenlegi vizsgálat viszont, ha nem is teljes körűen, de viszonylag jelentős arányban tartalmaz olyan részinformációkat, hogy az illető külföldön él, dolgozik, tanul, amit a család vagy a szomszédok adtak. Tekintettel arra, hogy az indikátoraink jelentős része a migráció magyarázatához a 2003 évi munkaerő-felmérésből származó munkaerő-piaci pozíciót használja, így az elmaradt kérdések ellenére a 2003 évi indikátorok alapján a részinformációval bővített migráns népesség is vizsgálható. Ebben az esetben az előzőeknél is kedvezőbb – értelemszerűen – az esetveszések miatt fenyegető torzítatlanság. (A torzítás egyik fő forrása a külföldön tartózkodók el nem érhetősége.

Mindez különösen azért fontos, mert arra vagyunk kíváncsiak, mi magyarázza azok tényleges migrációját, akik egyébként már hajlottak migrációra 2003-ban és magyarázó változóul részben a 2003 évi munkaerő-felmérésből származó munkaerő-piaci sajátosságok szolgálnak, részben a 2007-ben megkérdezettek válaszai.

A korábbi és a jelenlegi minta sajátosságainak az összehasonlítása

A 2003 évi válaszaik alapján a potenciális migránsok, mint láttuk, jellemzően férfiak (70 százalék körüli a férfiak aránya), 2003-ban az átlagos életkoruk 30 év körül volt. Döntően egyedülállóak vállalnak külföldön munkát (a megkérdezettek 63 százaléka), a házások arány ettől lényegesen elmarad (30 százalék). A migrációs terveket fontolgatók több mint fele családban, gyermek státuszban él, a családfők aránya a potenciális migrálók között szerényebb (30 százalék). A potenciális migrálók döntő többsége alapfokú iskolai végzettséggel (közel 20%), illetve szakmunkásképző végzettséggel (az összes potenciális migráló nagyobbik fele) rendelkezik. A kvalifikáltabb szakmunkások aránya további 6 százalékot jelent. Középfokú végzettségű de szakképzettséggel rendelkezők viszonylag sokan terveztek külföldön munkát vállalni (több mint 12 százalék). A magasan kvalifikált diplomások aránya a migrációs elképzeléseket fontolgatók között szerény, nem éri el a 10 százalékot. Azok nagyobbik fele, akik elképzelésük szerint munkát vállaltak volna külföldön, foglalkoztatottak voltak, 15 százalék munkanélküli, s 30 százalék körül volt az inaktívák aránya.

A jelenlegi válaszaik alapján összehasonlíthatjuk, változott-e a minta, s hogyan. Mindenekelőtt a munkaerő-piaci aktivitásuk alapján láthatjuk, hogy 2003 és 2007 között számottevően átalakult a minta összetétele, éspedig jelentősen emelkedett benne a foglalkoztatottak aránya a nem-dolgozók rovására. 2003-ban a potenciális migránsok nagyobb fele dolgozott, 2007-ben már közel $\frac{3}{4}$ -ük. A migrációs elképzeléseket megfogalmazók 20 százaléka volt tanuló 2003-ban, 2007-ben mindössze 6,5 százalék, ami természetesen a minta statikus jellegéből fakad, nem léptek be újabb diákok. De a foglalkoztatottak aránya nem csak a tanulók arányának a csökkenéséből fakadóan nőtt. A külföldi munkavállalást fontolgatók 20 százaléka volt munkanélküli 2003-ban, arányuk 2007-re jelentősen (10%-ra) csökkent. Az inaktívák aránya a két időszak között alig változott, kicsit emelkedett.

8. táblázat A minta munkaerő-piaci pozíció szerint összetétele 2003-ban és a 2007-ben (N=1403 fő)

	dolgozik	munkanélküli	tanuló	inaktív	összesen
Megoszlás					
2003	53.3	18.9	20.2	7.6	100.0
2007	73.7	10.0	6.5	9.8	100.0

Azt is láthatjuk, hogy ez az eltolódás mely csoportokban és hogyan ment végbe. A külföldi munkavállalás lehetőségét 2003-ban megfogalmazók közül az az 53,3 százalék, aki 2003-ban dolgozott, közel háromnegyed részben 2007-ben is dolgozott, 10,6 százalékuk 2007-ben munkanélküli volt, 6,7 százalék tanuló lett és 9,2 százalék inaktív. A 2003-ban 18,9 százaléknyi munkanélkülinek is több mint 70 százaléka (71,3%) is dolgozott 2007-ben, alig 10 százalékuk (9,1%) munkanélküli maradt (illetve ismét munkanélküli volt), 6 százalék tanult és kiugróan magas arányban (13,6%) inaktívvá vált. Aki viszont 2003-ban tanult és a külföldi munkavállalást is fontolgatta 2003-ban (20,2%), igen magas arányban dolgozott (77,1%), a munkanélkülivé váltak aránya elmaradt az átlagtól (8,8%), vagy változatlanul (ismét) tanult (6%), illetve 8,1 százalékuk inaktív volt 2007-ben. Azok a 2003-ban inaktívak pedig, akik elképzelhetőnek tartották a külföldi munkavállalást, 2007-ben közel 10 százalékban (9,4%) inaktívak voltak, s elég magas arányban (11,3%) munkanélküliek, de több mint 70 százalékuk (71,7%) dolgozott, illetve tanult (7,5%).

9. táblázat A minta munkaerő-piaci pozíció szerint változása 2003 és 2007 között (N=1403 fő)

		2007-ben					N
		dolgozik	munkanélküli	tanuló	inaktív	összesen	
2003-ban	dolgozik	73.5	10.6	6.7	9.2	100.0	748
	munkanélküli	71.3	9.1	6.0	13.6	100.0	265
	tanuló	77.1	8.8	6.0	8.1	100.0	284
	inaktív	71.7	11.3	7.5	9.4	100.0	106
	összesen	73.7	10.0	6.5	9.8	100.0	1403
	N	1034	140	91	138	1403	

A külföldi munkavállalás megvalósulása és sajátosságai

A 2003-ban munkavállalást fontolgatók háromnegyede végül egyáltalán nem dolgozott külföldön (azok válasza alapján, akiket sikeresen elértünk a követéses mintával), kisebb részük – mindössze alig egynegyedük – dolgozott valamikor vagy dolgozik jelenleg is külföldön, és mindössze a megkérdezettek 10 százaléka az, aki jelenleg külföldön dolgozik.

A külföldön munkavállalási tapasztalattal rendelkezők inkább férfiak, mint nők voltak. Míg a munkavállalást 2003-ban fontolgatók (akik a mintákba bekerültek és válaszoltak) több mint 70 százaléka volt férfi, a jelenleg is külföldön dolgozók között az arányuk már közel 80 százalék, s azok között, akik valamikor külföldön dolgoztak, de jelenleg nem dolgoznak külföldön, a férfiak arány még magasabb, közel 85 százalék.

10. táblázat Külföldi munkavállalási tapasztalat nemenként, (%)

	jelenleg is külföldön dolgozik	dolgozott, jelenleg nem dolgozik külföldön	nem dolgozott külföldön	együtt
férfi	78.9	84.1	68.6	71.8
nő	21.1	15.9	31.4	28.2
összesen	100.0	100.0	100.0	100.0
N (fő)	142	201	1059	1402

Iskolázottság és képzettség alapján nem tér el jellemzően a külföldi munkavállalást megvalósítók csoportja a külföldön nem dolgozottakétól, életkor szerint viszont van különbség: akik nem dolgoztak külföldön, átlagosan fiatalabbak (2007-ben 34, évesek) mint a jelenleg is külföldön dolgozók (36,5 év), míg a legidősebbek azok, akik már megtapasztalták a külföldi munkavállalást (átlagosan 39,9 évesek). Az előzőekben vizsgáltuk, hogy 2003 és 2007 között jelentősen átalakult a külföldi munkavállalást fontolgatók munkaerő-piaci státusza. Attól függően, megvalósultak-e a migrációs elképzelések, nagyon eltérően viselkednek ezek a csoportok. Míg 2003-ban nagyon hasonló volt a csoportok összetétele, 2007-re a jelenleg is külföldön dolgozók döntő többsége foglalkoztatott lett. Azok között, akik valamikor dolgoztak külföldön, de jelenleg nem, a foglalkoztatottak aránya szerényebben növekedett, s különösen a tanulók aránya csökkent, az inaktívak aránya viszont nőtt. A legtöbben nem dolgoztak külföldön, csak elképzelésük volt külföldi munkáról, e csoporton belül itt is nőtt a foglalkoztatottak aránya, a munkanélküliek és a tanulók rovására, az utóbbi csoportokban magas az inaktívak aránya.

11. táblázat A minta külföldi munkavállalási tapasztalat és a munkaerő-piaci pozíció szerint összetétele 2003-ban és a 2007-ben (N=1403 fő)

	foglalkoztatott	munkanélküli	tanuló	inaktív	összesen
jelenleg is külföldön dolgozik					
2003	54.6	18.4	20.6	6.4	100.0
2007	92.2	4.3		3.5	100.0
változás	37.6	-14.2	-20.6	-2.8	0.0
dolgozott külföldön, de jelenleg nem dolgozik					
2003	52.7	19.2	20.7	7.4	100.0
2007	69.0	14.8	2.0	14.3	100.0
változás	16.3	-4.4	-18.7	6.9	0.0
nem dolgozott külföldön					
2003	53.2	18.9	20.1	7.8	100.0
2007	72.1	9.8	8.2	9.8	100.0
változás	18.9	-9.1	-11.9	2.1	0.0

A korábbi és a jelenlegi migrációs tervek kapcsolata

A 2003-ban megfogalmazott migrációs tervek komolysága befolyásolta-e a tényleges migrációt? Úgy tűnik, meglepően kevés a kapcsolat a korábbi migrációs tervek komolysága és a ténylegesen megvalósult külföldi munkavállalás között. Azt nem tudjuk, hogy azok, akik nem fontolgattak a megkérdezéskor, 2003-ban migrációs elképzeléseket, dolgoztak-e később mégis külföldön, vizsgálatunk azokra korlátozódik, akik 2003-ban azt gondolták, az elkövetkező öt évben dolgoznának külföldön. Azok, akik 2003-ban úgy gondolták, dolgoznának külföldön – mint láttuk –, csak kis részben vállaltak valóban munkát. A szokásos feltételezés szerint a migrációs tervek komolysága a tényleges migrációs terveket valószínűsíti, az tehát, ha az illető a lehetőség megfogalmazásán túl további lépéseket is tett a tényleges külföldi munkavállalása érdekében, azt valószínűsíti, hogy a elképzelése inkább megvalósul. Mintákban – várakozásunktól eltérően – úgy tűnik, ez az elképzelés nem valósult meg. A külföldi munkavállalás ténye nem függött különösebben össze az előzetesen megfogalmazott munkavállalási szándék komolyságával. A jelenleg is külföldön dolgozók aránya magasabb azok között, akik nem tettek 2003-ban lépéseket a külföldi munkavállalásra, mint komolyabb előkészülettel élők esetében. Azok több mint háromnegyede, aki 2003-ban komolyabb előkészületeket tett a külföldi munkavállalásra, egyáltalán nem dolgozott külföldön. Összességében a külföldi munkavállalást fontolgatók egynegyed, aki hosszabb-rövidebb ideig dolgozott külföldön, a migrációs szándék komolyságától függetlenül.

12. táblázat Migrációs szándék komolysága és a tényleges külföldi munkavállalás (%)

	nem tett még lépést	információt gyűjtött	komolyabb előkészületeket tett	együtt	N (fő)
igen, jelenleg is külföldön dolgozik	11.5	8.9	7.8	10.1	142
igen, de jelenleg nem dolgozik külföldön	14.6	13.7	16.3	14.4	203
nem dolgozott külföldön	73.9	77.4	76.0	75.5	1064
összesen	100	100	100	100	1409
N (fő)	705	575	129	1409	

Azt vizsgáljuk ezek után meg, hogy a korábbi migrációs elképzelések mennyire befolyásolják a jövőbeli migrációs elképzeléseket – abban a csoportban, amelyik az átlagnál mobilabbnak tűnt 2003-ban (migrációt fontolgatott). A korábban migrációra hajló csoportnak is mindössze az 1/3-a gondolta úgy 2007-ben, hogy a jövőben is elképzelhetőnek tartana külföldi munkát Szembetűnő, hogy akik komolyabb migrációs előkészületeket tettek 2003-ban, azok 2007-ben már kevésbé gondolnak külföldi munkára, mint a többiek, és lényegesen nagyobb azok aránya ebben a csoportban, akik határozottan nem gondolnak külföldi munkára. A külföldi munkavállaláshoz információt gyűjtenének a legtöbben, de a komolyabb előkészületre csak kevesebben vállalkoznának, s ez attól nem nagyon függ, hogy korábban mennyire volt komoly a munkavállalás szándéka.

13. táblázat Migrációs szándék megfogalmazása 2003-ban és 2007-ben (%)

2003-ban	komolyabb előkészületeket tett	információt gyűjtött	nem tett konkrét lépést	együtt	N (fő)
2007-ben					
komolyabb előkészületeket tett	21.4	18	23.9	21.2	100
gyűjtött információt	50.0	51.0	49.0	49.9	235
nem tett lépést	28.6	31.0	27.2	28.9	136
<i>dolgozna külföldön</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>471</i>
dolgozna külföldön (fő)	21.9	35.1	35.1	33.9	471
nem dolgozna külföldön	72.7	60.5	61.6	62.1	863
Egyáltalán nem dolgozna már	5.5	4.4	3.3	4	55
Összesen	100	100	100	100	1389
N (fő)	128	569	692	1389	

Szorosabb a kapcsolat a tényleges migrációs tapasztalat és a jövőbeni migrációs szándék között. Az a kis csoport, aki jelenleg is külföldön dolgozik, meghatározó többségében a jövőben is dolgozna külföldön, munkaerő-piaci stratégiája alapján ez a csoport migráns munkavállalónak tekinthető. Azok viszont, akik 2003-ban megfogalmazott terveikhez képest nem dolgoztak külföldön, zömükben (háromnegyed részük) nem is tervezik, hogy a jövőben munkát vállaljon az ország határain kívül, munkaerő-piaci stratégiájuk alapján ez a csoport inkább a hazai munkaerőpiacon keres megélhetést. Azok viszont, akik már dolgoztak de jelenleg nem dolgoznak külföldön, a többieknél nagyobb arányban lépnének ki a munkaerőpiacról is (azaz 7% nem vállalna már sehol munkát). A többiek fele-fel részben keresnének további külföldi munkaalkalmat, vagy inkább otthoni munkát, ami arra utal, hogy az utóbbi csoport heterogén, ahol többféle, egymástól nagyon különböző külföldi munkavállalási stratégia jelenik meg.

14. táblázat Migrációs tapasztalat és migrációs szándék 2007-ben (%)

	jelenleg is külföldön dolgozik	dolgozott, jelenleg nem dolgozik külföldön	egyáltalán nem dolgozott külföldön
dolgozna külföldön	85.2	46.5	25.8
nem dolgozna külföldön	13.1	46.5	70.6
nem dolgozna már	1.6	6.9	3.6
együtt	100	100	100
N (fő)	122	202	1059

Mobilitás és migráció

Azt a szokásos feltételezést vizsgáljuk a továbbiakban, hogy a magyar népesség (munkaerő) nem mobil; ami úgy fogalmazódik meg, hogy a tapasztalat, hogy a magyarok kevésbé igyekeznek külföldön munkát találni, mint más országok polgárai, azzal függ össze, hogy belföldön sem mobilak. A munkaerő mobilitásának feltételezett előnye a gazdaság – munkaerőpiac – rugalmasabb alkalmazkodása, a mobilitás hiánya, elmaradása tehát – e feltételezés szerint – egyértelműen kedvezőtlennek értékelendő.

Egyrészt fontos és vizsgálendő, hogy ugyanazok a tényezők motiválják és befolyásolják-e a mobilitást és a migrációt, másrészt azt is vizsgáljuk, hogy a mobilitás a két csoportot esetében hasonló-e?

2003-ban azt tapasztaltuk, hogy a potenciális migránsok zöme a nemzetközi migrációra való hajlandósága mellett a hazai munkaerőpiacon is lényegesen rugalmasabban viselkedik, mint a külföldi munkalehetőséggel nem számolók (a munkaerő-felmérés teljes mintáján, a speciális migrációs tervekre vonatkozó kérdésblokk alapján).²¹ Jelentősnek bizonyult a különbség a munkavállalók között abban, vállalnának-e a lakóhelyüktől távol eső településen munkát, hogyha csak ott találnának munkalehetőséget. A külföldi munkavállalást is fontolgatók között közel 30 százalékkal magasabb volt azok aránya, akik úgy gondolták, elegendő anyagi előny esetében a lakóhelyüktől távol is vállalnának munkát Magyarországon, mint a kizárólag a hazai munkalehetőségekben gondolkodók, és 6 százalékkal többen döntenének a távoli munka mellett a munkalehetőség hiánya esetén. Összességében tehát a munkaerő-piaci okok szerepe különösen fontos volt. A családi kötöttségek hiánya 8,5 százalékkal nagyobb arányban erősíti a mobilitásra való hajlamot az amúgy migrációra is vállalkozók, mint a migrációt elvetők körében. Azt viszont, hogy elképzelhetetlennek érzik a költözést, több mint 20%-kal nagyobb arányban említették a külföldi munkavállalásra sem gondolók, s az utóbbi csoportban közel hasonló az akadályozó szerepe a családnak is.

2007-ben a külföldi munkavállalást preferálók mintáján kontrollképpen megvizsgálhattuk, hogy ennek a szűkebb és mobilabb csoportnak a hazai és külföldi munkavállalásra vonatkozó tervei hogyan valósultak meg. Azt nem tudjuk, hogy a külföldi munkavállalással kapcsolatos elképzelést nem fontolgatók körében mennyire valósultak meg a belföldi mobilitással kapcsolatos elképzelések, de azt megvizsgálhattuk, mi történt azokkal, akik terveztek külföldi munkavállalást. Az eredmények nem cáfoltak a vártra. A válaszadók tényleges külföldi munkavállalási tapasztalata vagy annak elmaradása alapján nem tapasztalható eltérés, a 2003-ban lehetségesnek tartott belföldi mobilitási tervekben, meghatározó az ország távoli részében lehetséges munkavállalás, ha az anyagi előny elegendően nagy. A ténylegesen belföldön máshova költöztek, illetve akik nem voltak elérhetőek (részben szintén elköltöztek) között ez az arány még magasabb. Akik azért vállalnának az ország más részében munkát, mert nincsen kötöttségük, vagy nincs megfelelő munkalehetőségük, az átlagot meghaladó arányban költöztek belföldön, illetve költöztek külföldre. Érdekes megemlíteni, hogy azon szerény csoport, akik egyéb ok miatt vállaltak volna munkát az ország távoli részében, az átlagot meghaladó arányban költöztek külföldre (talán a más ok mögött húzódó közös okok miatt). Azok viszont, akik nem látták a belföldi munkavállalást a lakóhelytől távol elképzelhetőnek pénzhány miatt, vagy azért, mert a költözést elképzelhetetlennek tartották, azok az átlagosnál kicsit nagyobb arányban dolgoztak mégis külföldön (igaz, ők azok, akik ma már nem dolgoznak külföldön).

---

²¹ Hárs, Á., Migrációs elképzelések az Unió küszöbén, KSH Budapest, 2004

15. táblázat A követéses minta egyes alcsoportjainak mobilitási elképzelései (%)

	jelenleg is külföldön dolgozik	Dolgozott külföldön jelenleg nem	Nem dolgozott külföldön	belföldre költözött	külföldre költözött	nem elérhető, válaszme- gtagadó	Összesen
igen, nincs kötöttségem	11.6	10.1	10.2	12.4	13.4	9.8	10.8
igen, nincs munkalehetőség	11.6	9.4	10.2	11.1	13.4	8.2	10.2
igen, ha család egyetért	17.1	15.4	15.4	13.8	9.0	16.1	15.1
igen, ha elegendő az anyagi előny	42.1	41.9	43.2	44.5	41.8	45.1	43.6
igen, egyéb	0.9	1.7	1.4	1.4	3.0	1.4	1.4
nem, nincs hozzá pénz	3.7	5.4	2.9	4.0	1.5	2.0	3.3
nem, elképzelhetetlen a költözés	6.9	9.4	9.1	6.9	9.0	8.0	8.3
nem, család akadályozza	5.1	5.0	5.8	4.1	7.5	6.7	5.4
nem, egyéb	0.9	1.7	1.8	1.8	1.5	2.7	1.9
együtt	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

A 2003-ban megfogalmazott belföldi munkaerő-piaci mobilitási elképzelések és a 2003, illetve 2007 évi munkaerő-piaci pozíció között nem volt érzékelhető eltérés. Meghatározó többségben (több mint 40 százalékban) az elegendően nagy anyagi előny mellett belföldi migrációt is vállalna minden külföldi munkavállalást is fontolgató csoport, az átlagnál inkább vállalnának munkát az ország távoli részében a munkanélküliek, az otthoni munkalehetőségek hiánya miatt.

16. táblázat Belföldi mobilitási elképzelések (2003-ban) és munkaerő-piaci státusz , 2003, 2007 (%)

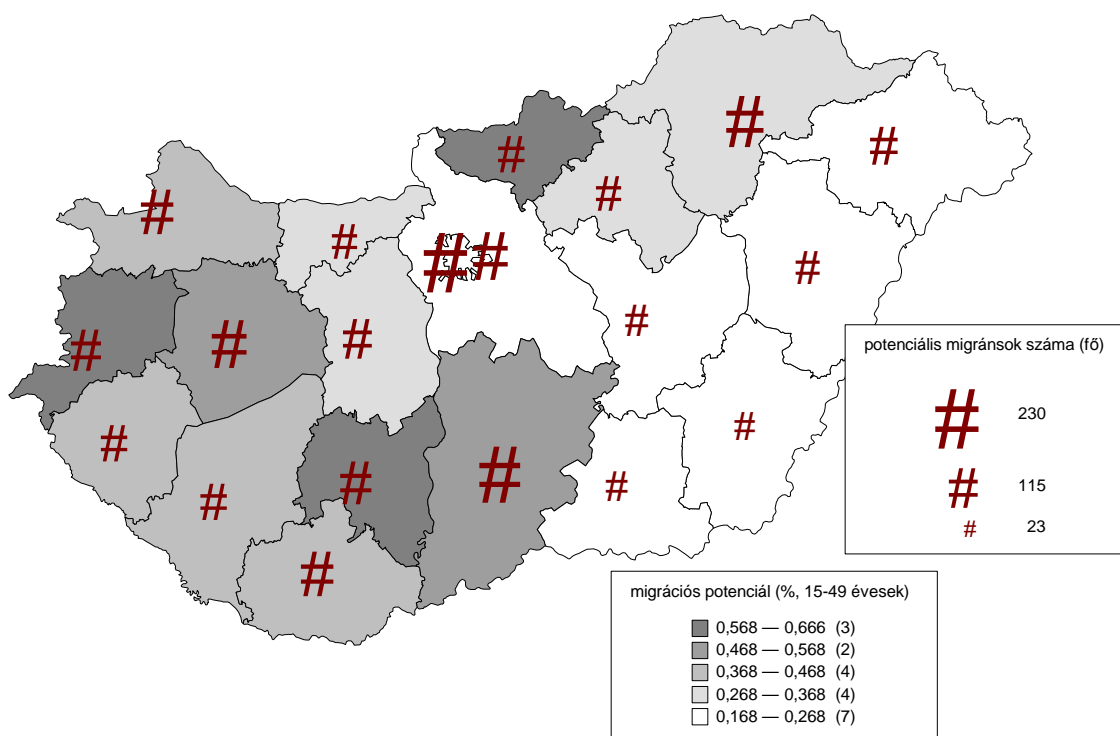
	2003					2007				
	Foglal- kozta- tott	Mun- kanél- küli	Tanú- ló	Inak- tív	együtt	Foglal- kozta- tott	Mun- kanél- küli	Tanú- ló	Inak- tív	együtt
2003										
<i>Vállalna belföldi migrációt</i>										
nincs kötöttsége	10.0	11.7	14.2	10.0	11.2	10.5	10.3	8.8	9.9	10.3
nincs munkalehetőség	6.0	17.1	12.7	12.2	10.1	9.9	14.3	7.2	10.3	10.2
ha család egyetért	16.2	10.7	16.0	15.4	15.0	16.5	12.3	19.2	9.9	15.6
ha elegendő az anyagi előny	43.9	44.0	42.1	39.8	43.2	43.1	40.4	43.2	43.3	42.8
Egyéb ok	1.5	1.0	1.3	1.1	1.3	1.1	2.0	1.6	2.5	1.4
<i>Nem vállalna belföldi migrációt</i>										
nincs hozzá pénz	3.9	4.0	0.7	4.3	3.2	3.0	4.9	2.4	5.4	3.4
elképzelhetetlen a költözés	10.0	4.9	7.4	10.4	8.5	9.0	9.4	8.0	8.4	8.9
A család akadályozza	6.1	5.8	4.1	5.0	5.6	5.1	5.9	7.2	8.4	5.6
Egyéb ok	2.4	0.8	1.5	1.8	1.9	1.8	0.5	2.4	2.0	1.7
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Regionális különbségek a migrációban

A migrációban résztvevők nem egységesen rekrutálódnak az ország minden részéből.²² A migrációs potenciál, azaz a 2003-ban tapasztalt potenciális migrációt fontolgatók területi eloszlása sem volt egységes az országban, s a tényleges megvalósulás sem (2003-ban). Az ország keleti felében a migrációs potenciál egyértelműen alacsonyabb, mint a Nyugat-Magyarországon, a külföldi munkavállalást fontolgatók legnagyobb létszáma az ország középső és nyugati régiójában él, a határmenti régiókban a külföldi munkavállalás lehetőségéről kevesebben gondolkodtak.

... ábra

A potenciális migráció nagyságának és arányának regionális különbségei (2003-ban, %)

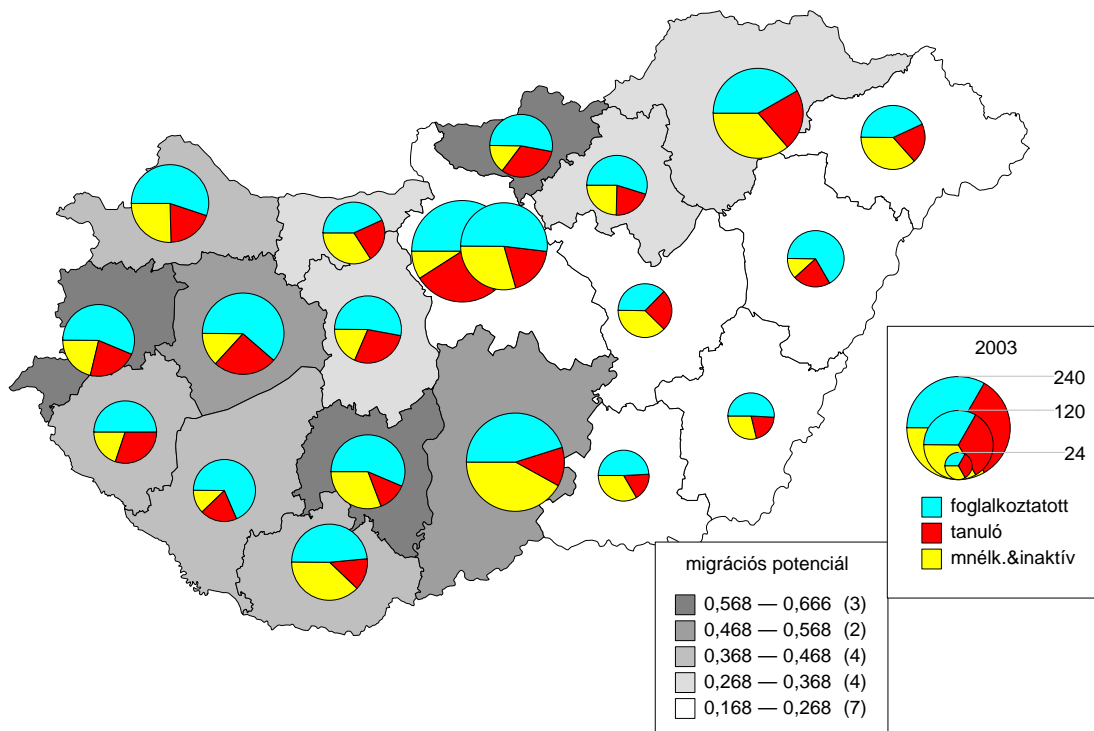
A potenciális migránsok nagyobb fele (53%-a), aki elképzelhetőnek gondolta a külföldi munkavállalást, foglalkoztatott volt 2003-ban, egyötödük (21%) tanuló, s egynegyedük munkanélküliek vagy inaktívak (19% ill. 7%). A követéses vizsgálat idején, 2007-ben a diákok aránya – érthetően – jelentősen csökkent, a foglalkoztatottak javára: a megtalált válaszolók ¾-e volt foglalkoztatott, s a diákok aránya 6%-ra zsugorodott. A munkanélküliek és az inaktívak aránya is alacsonyabb a követéses mintában, a megkérdezettek 1/5-e (nagyjából fele-fele arányban). (Minta elemszám 2510 ill. 1403).

²² Hasonló vizsgálati eredményekkel szolgáltak korábbi vizsgálatok is, amelyek a regionális eltérések fontosságát mutatták ki a migránsok lakhelye – régiója, más esetekben települése – szerint. Vö. Hárs: Channelling and Filtering Migratin: Hungary's Bilateral labour Migration Agreements. *International Journal of Population Geography*, 2002 (8) pp 165-182., Hárs: Channelled East-West labour migration in the frame of bilateral agreements, Budapest Working Papers on the Labour Market (BWP) 2003/1 (SSRN Electronic Paper Collection <http://ssrn.com/abstract=465760>)

A potenciális migránsok összetétele regionálisan nagyon eltérő, a munkanélküliek ill. inaktívak aránya a kevésbé fejlett, magasabb munkanélküliségi alföldi megyékben jelentősebb.

... ábra

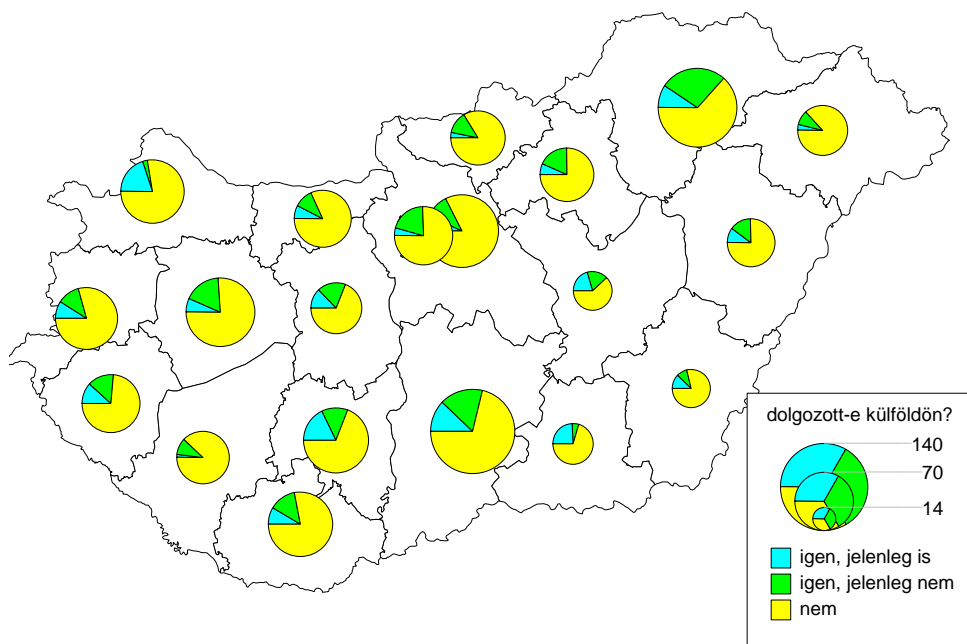
A potenciális migráció munkaerő-piaci pozíciók és régiók szerint (2003-ban, %)

Azok jelentős része sem dolgozott külföldön 2007-ig, akik 2003-ban elképzelhetőnek tartották a külföldi munkát (s akiket 2007-ben megtaláltunk, a 2510 vs 1403 fő), s ebben nagyon nagy regionális különbséget nem látunk. Mindössze a nyugat-magyarországi potenciális migránsok jelentősebb része dolgozik jelenleg is külföldön (különösen Győr-Moson-Sopron megyéből) egyébként a kép országosan nem tér el nagyon.

... ábra

A 2003-ban potenciális migrációt megfogalmazók tényleges migrációja régiók szerint (%)

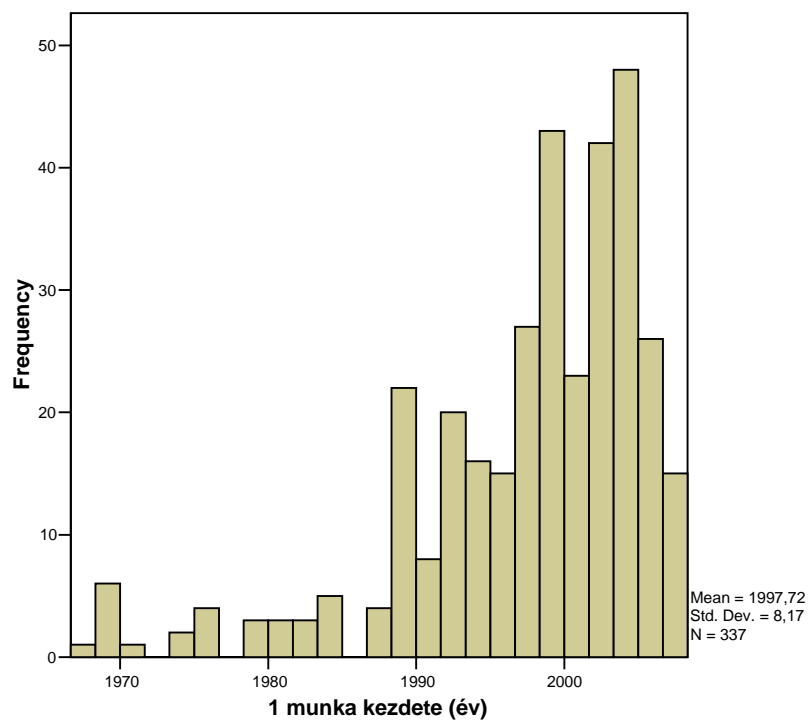

Ki, mikor és mit dolgozott külföldön

A mintánkba kerültek közül azok, akik külföldön dolgoztak, első külföldi munkájukat zömében a rendszerváltás után kezdték, de többen dolgoztak már a rendszerváltás előtt is külföldi munkán.

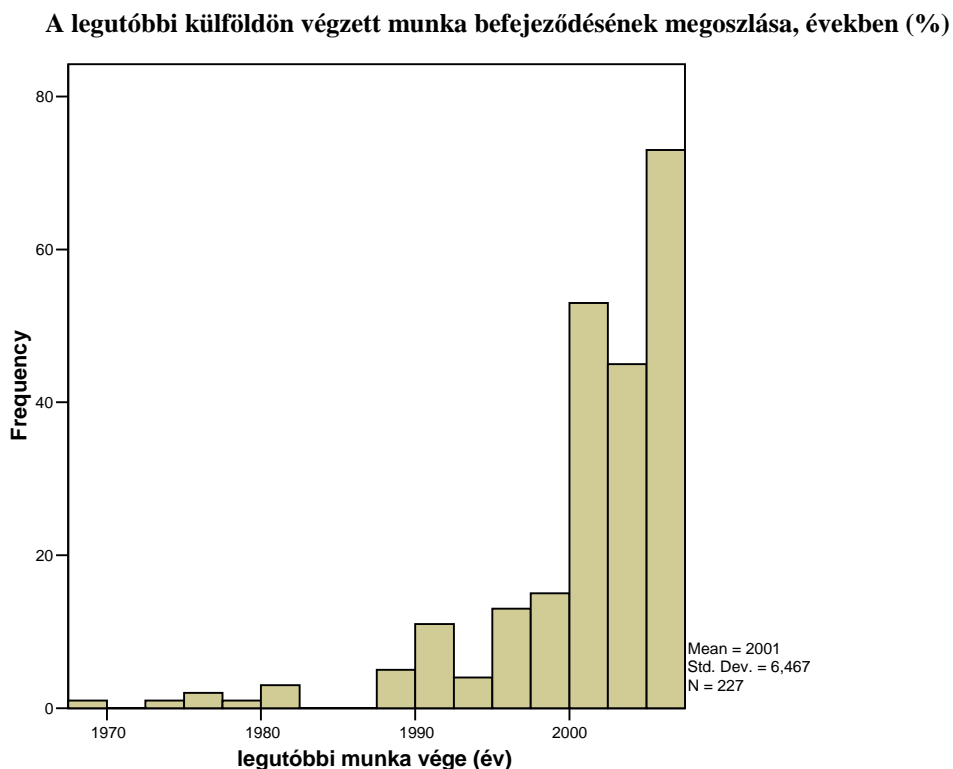
... ábra

Az első külföldön végzett munka kezdetének megoszlása, években (%)

A következő ábra azt is elárulja, hogy a mintába sokan kerültek, akik ugyan terveztek további külföldi munkát, de utolsó munkavállalásuk valójában az 1980-as években befejeződött. A legtöbben mégis a legutóbbi időig dolgoztak külföldön, s láthatóan a folyamatosan kinn dolgozók aránya jelentős.

... ábra

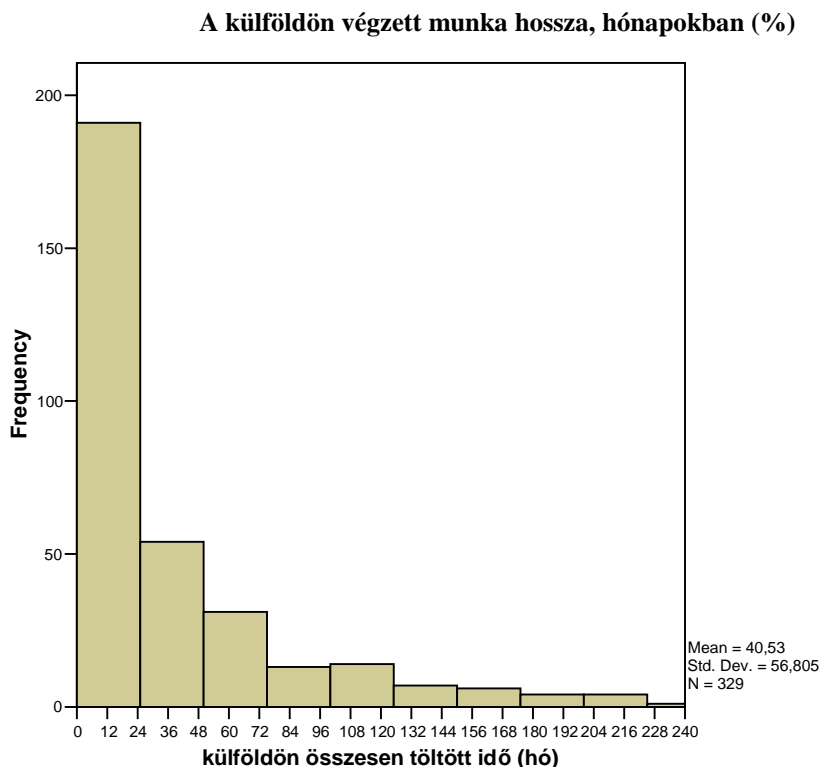

A legtöbben csak egy alkalommal dolgoztak külföldön, az esetek közel fele ilyen volt. A többiek is inkább 2-3 alkalommal próbálkoztak, s 15 százalék, aki rendszeresen ingázik.

17. táblázat A külföldön végzett munkalehetőségek száma (%)

	gyakoriság	százalék
1 alkalommal	161	46,94
2-3 alkalommal	75	21,87
több mint 3 alkalommal	53	15,45
rendszeresen ingázott (ingázik)	54	15,74
Összes külföldön dolgozott a kérdezettek közül	343	100
Teljes minta	2615	

Végül azt is megnéztük, milyen hosszú az a munkavállalási időszak, amit az érintettek külföldön töltöttek. A legtöbben, kiugróan sokan legfeljebb két évet dolgoztak külföldön, de összességében aki dolgozott, az 2-4 évet dolgozott külföldön, de többen ennél is hosszabb ideig dolgoztak külföldi országokban.

A külföldi munkavállalás motivációinak további elemzéséről.

Elemzésünk során az eddigi leíró elemzés során bemutattuk a migráció egy sor sajátosságát. Azt is megvizsgáltuk, hogy a mintából történt lemorzsolódások nem okoztak torzításokat és a ténylegesen megtaláltak aránya elég magas. Ami nagyon figyelemreméltó volt, hogy a 2003-ban megfogalmazott migrációs hajlandóság komolysága lényegében nem mutatott semmilyen értékelhető kapcsolatot a ténylegesen megvalósult külföldi munkavállalással.

Valójában két magyarázó változót találtunk mindössze (eddigi számításain szerint), amire szignifikánsan igaz volt, hogy a későbbi tényleges migrációt magyarázni képes. Az egyik szignifikáns változó a nem, az, hogy valaki nő, jelentősen (34%-kal) rontja a migráció valószínűségét, míg a korábbi munka javítja a migrációt, 26 %-ot magyaráz. Minden további változó bevonása esetén a szignifikáns magyarázat nem teljesült. Vizsgálatunk a 2003-ban jellemző munkaerő-piaci pozíció: foglalkoztatott, munkanélküli, inaktív, kvalifikáció: szakképzetlen, szakmunkás, felsőfokú végzettségű esetében sem magyarázta a migrációt. Az életkor kategória esetében a magyarázat a torzítás miatt további finomítást igényel, a fiatalok nagyobb arányban vesztek el a mintából.

Eredményeink mindenekelőtt arra utalnak, hogy a 2003-ban tapasztalt munkaerő-piaci sajátosságok kevés magyarázattal szolgálnak a 4 évvel későbbi migrációhoz, ami fontos eredmény. Másrészt a tényleges magyarázatok további elemeit még meg kell találnunk a mintában, hiszen a maradéktag szignifikáns, és elég nagy részét tartalmazza a magyarázatoknak. Ezért elemzésünk itt nem tekinthető lezártnak, de jelen beszámolóunk eddig juthatott. A követéses minta magyarázó változóinak részletesebb bevonásával igyekszünk megválaszolni a kérdést.

A külföldi munkavállalással kapcsolatos vélekedések

A külföldi munkavállalásban érintettekről azt gondoljuk, jobban ismerik a munkalehetőségeiket is külföldön. Akik 2003-ban azt tervezték, hogy dolgoznak külföldön, 2007-ben csak nagyon kicsi arányban válaszolták, hogy dolgoztak valóban. Akik viszont nem dolgoztak, azok közel $\frac{3}{4}$ -e nem is akar a későbbiekben sem külföldön dolgozni. Nem tekinthetjük tehát még a mobil csoportunkat sem igazán mobilnak.

18. táblázat A külföldön végzett munka és a jövőben tervezett munka kapcsolata (%)

	dolgozott külföldön		Együtt
	nem	igen	
igen, maximum 1 hónapot, alkalmi munkát	1,1	3,0	1,6
igen, 2-5 hónapot	3,1	5,0	3,6
igen, 6-12 hónapot	4,3	6,8	4,9
igen, 1-2 évet	9,2	13,3	10,2
igen, 2 évnél hosszabb időt	5,6	24,6	10,2
letelepedne külföldön	2,5	10,1	4,4
nem gondolt külföldi munkára	70,4	32,5	61,3
nem dolgozna sem itthon, sem külföldön	3,6	4,7	3,9
Total	100	100	100

Kíváncsiak voltunk arra, hogy a külföldi munkavállalás ténye egyben azt is jelenti, hogy az érintettek tájékozottabbak a külföldi munkavállalással kapcsolatos szabályozásban. Meglepő módon ez nem igazolódott. Akik dolgoztak külföldön, valamivel, de csak egy árnyalattal inkább gondolták, hogy minden országban szabad a munkavállalás – ami a kérdés pillanatában még nem volt igaz, különösen a legfontosabb cél-országnak tekintett Németország és Ausztria ellenpélda erre. Sokan viszont, s többen, mint a teljes liberalizmust vélelmezők, úgy gondolták, hogy mindenütt kell munkavállalási engedély. Összességében nem volt különbség az Európai Unió munkaerőpiacának megítélésében a külföldön munkát vállalók és nem vállalók között.

19. táblázat EU munkavállalás lehetősége

	dolgozott külföldön		Együtt
	nem	igen	
magyarok minden országban szabadon	11,9	10,3	11,5
csak néhány országban szabadon	62,9	65,9	63,6
minden országban munkavállalási engedély kell	25,1	23,8	24,8
Total	100	100	100

A Magyarországon munkát kereső külföldiekkel kapcsolatos megítélések viszont kedvezőtlenebbek voltak, a válaszadók fele azt tartaná helyesnek, ha Magyarországon csak engedéllyel lehetne munkát vállalni a külföldieknek, és a külföldön munkatapasztalattal rendelkezők sem ítélik meg a helyzetet liberálisabban. A különbség csak nagyon kicsi aszerint, dolgozott-e valaki külföldön abban, hogy kiknek adnának kedvezményeket, az EU polgárainak vagy a magyarul beszélőknek.

20. táblázat Külföldiek munkavállalási szabadsága Magyarországon

	dolgozott külföldön		együtt
	nem	igen	
minden külföldi számára	4,2	5,9	4,6
csak a magyarul beszélők számára	8,6	7,9	8,4
minden EU polgár számára	19,1	21,1	19,6
minden EU polgár számára, EÜ és nyugdíjkorlátozással	17,8	18,8	18,1
csak engedéllyel mindenkinek	50,3	46,3	49,4
Total	100	100	100

Összegzés és következtetések

A kutatás a hazai szakirodalomban alig tárgyalt kérdést vizsgálta: létezik-e kapcsolat a belföldi mobilitás és a nemzetközi vándorlás között, milyen motivációk magyarázzák az egyik és a másik folyamatot. Azt a szokásos hétköznapi vélekedést teszteltük, igaz-e, hogy a magyar ember – más országok polgáraihoz képest – nem mobil, nem mozdul el a lakhelyéről, s ezért nem próbál külföldön sem szerencsét. Azt találtuk, hogy a nemzetközi migráció csak részben magyarázható a belföldihez hasonló motivációkkal, a két folyamatot eltérő motívumok mozgatják, vagy legalábbis a tapasztalatok eltérőek.

A belföldi és a nemzetközi migráció mérésére mechanizmusainak empirikus vizsgálatára a KSH munkaerő-felmérés információ bizonyultak használhatónak kutatásunk céljára. A munkaerő-felmérés korábbi, a lehetséges belföldi és a nemzetközi mobilitásra is vonatkozó kérdésblokkja 2003 egy negyedévére állt a kutatás céljára rendelkezésünkre, amit ugyanazon adatbázis 2007 évi követéses vizsgálata egészített ki, a migrációs szándékok és a ténylegesen megvalósuló migráció kapcsolatát vizsgálva. Az empirikus vizsgálat alapján azt találtuk, hogy a migrációs elképzelések és a tényleges migráció között gyenge a kapcsolat, a migráció nem tekinthető tudatos, előre tervezett migrációs stratégiának. Egy szűk réteg számára, akik nagy része jelenleg is külföldön él és/vagy dolgozik, a migrációs sikeres megélhetési stratégia. Egy másik jelentős csoport csalódott ebben a lehetőségben és hazatérve úgy találta, a külföldi munkavállalási lehetőség nem kínál számára munkaerő-piaci alternatívát a várt nyereség elmaradása vagy a túlzott (anyagi vagy egyéb, pl. a különéléssel járó családi kapcsolatokat stb. terhelő) költség miatt. Olyan ellenőrzendő hatásokat fontos keresnünk, amelyek hasonló gazdasági fejlettségű országokhoz képest Magyarországon nem váltanak ki hasonló egyéni, illetve családi mobilitási stratégiákat, olyan sajátosságokat a munkaerőpiac, a szociális ellátórendszer esetleg az informális gazdaság, az otthoni informális hálózatok vagy egyéb rendszer működése révén, amik hatása erős, a migráció használdozat költsége ezek elvesztésekor elegendően magas ahhoz, hogy a migrációs hajlandóság alacsony maradjon. Ez magyarázhatja a tapasztalt kétirányú – belföldi és nemzetközi – alacsony migrációs hajlandóságot. Kutatásunk eredményei gazdag és újszerű eredményeket adtak, s a kutatás lezárásának adminisztratív időpontját követően az eredmények további finomításával és publikálásukkal szolgálhatják a migrációkutatást.

Hivatkozások

- Barro, R. – X. Sala-I-Martin (1991): Convergence across states and regions. in. *Brooking Papers on Economic Activity*, No. 1. 107-182. o.
- Barro, R. – X. Sala-I-Martin, (1995): *Economic Growth*, New York: McGraw-Hill, Inc.
- Bartus Tamás (2003) Ingázás. In *Munkaerőpiaci tükrő 2003, Közelkép: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon*, 88-101. o
- Bauer – Zimmermann (1999): *Assesment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe*. Kézirat, Bonn-London.
- Blanchard, Olivier J., – Lawrence F. Katz (1992): *Regional Evolutions*. *Brookings Paper on Economic Activity* No. 1.
- Boeri, Tito – Bröcker, Herbert (2000): *The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU Member States*. Final report. *European Integration Consortium: DIW, CEPR, FIEF, IAS, IGIER, Berlin-Milano*
- Borjas, G. J. (1999): *Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the European Union*, *World Bank Technical Papers*, No. 438.
- Brücker – Franzmeyer (1997): *Europäische Union: Ostererweiterung und Arbeitskräftemigration*. *DIW-Wochenbericht* No. 5. Berlin, 89-96. o.
- Calogero Carletto – Benjamin Davis – Marco Stampini – Stefano Trento – Alberto Zezza (2004): *Internal Mobility and International Migration in Albania*. *ESA Working Paper* No. 04-13 June www.fao.org/es/esa
- Cseres-Gergely Zsombor (2002): *Residential Mobility, Migration and Economic Incentives - the case of Hungary in 1990-1999*, *BWP No 7, IE-HAS, Budapest*
- Cseres-Gergely Zsombor (2003) A munkaerő mobilitása és annak feltételei, In *Munkaerőpiaci tükrő 2003 , Közelkép: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon*, 51-56. o
- Cseres-Gergely Zsombor (2003/b) Bevezető, In *Munkaerőpiaci tükrő 2003 , Közelkép: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon*, 45-49. o.
- Cseres-Gergely Zsombor (2005) *County to county migration and labour market conditions in Hungary between 1994 and 2002*. *BWP No.6, IE-HAS, Budapest*
- Dorigo, Guido - Waldo Tobler (1983) Push pull migration laws. ^x *Annals of the Association of American Geographers*, 73 No.1. . 1983. 1-17 o.
- Grenwood, Michael J. (1997): *International Migration in Developed Countries*. In *Rosenzweig, M.R. – O. Stark: Handbook of Population and Family Economics*, Elsevier Science B.V., 647-720. o.
- Harris, J., M. Todero (1970): *Migration, Unemployment and Development: A two-Sector Analysis*. *American Economic Review*, 60. évf. 1.szám 126-142. o.
- Hárs Ágnes (2001) *Munkaerőmobilitás és uniós csatlakozás*. *Kopint Datorg Budapest*
- Hárs Ágnes (2004) *Migrációs elképzelések az Unió küszöbén*, *KSH, Budapest*,

- Hárs Ágnes (2008) Migrációs tervek megvalósulása a KSH munkaerő-felmérés alapján. Kézirat, Budapest
- Hatton, Timothy J. – Jeffrey G. Williamson, (1998): The Age of Mass Migration. Oxford University Press, New York.
- Hegedűs József (2003) A lakáspiac és hatása a települések közötti lakásmobilitásra a kilencvenes években. In Munkaerőpiaci tükrök 2003, Közelkép: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon, 79-87. o.
- Illés Sándor: (1996-2000): A vándorlás (migráció). In Magyarország a XX. században II. kötet Babits Kiadó, Szekszárd, 216–225. o.
- Kertesi Gábor (1997): A gazdasági ösztönzők hatása a népesség földrajzi mobilitására 1990 és 1994 között Esély, 2. sz. 3-32. o
- Köllő János (1997): A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon. Esély, 2. sz
- Köllő János (2000) Regionális keresetek és bérkültség-különbségek. In: Munkaerőpiaci tükrök MTA Közgazdasági Kutatóközpont, Budapest.
- Köllő, János (2006): A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon. Újabb számítások és számpéldák. BWP No. 01, MTA Közgazdasági Kutatóközpont, Budapest.
- László Mónika – Sik Endre – Simonovits Bori (2003) Migrációs potenciál Magyarországon, 1993–2002 között. In. Kedvezménytörvény és migrációs várakozások. MTA, Budapest 259-262 o.
- Layard, Richard – Olivier Blanchard – Rudiger Dornbush – Paul Krugman (1992): East–West Migration: The Alternatives. MIT Press, Cambridge-London.
- Mansoor, Ali – Quillinm Bryce, eds. (2006) Migration and Remittances, Eastern Europe and the Former Soviet Union, World Bank Europe and Central Asia Region
- Massey, Douglas S. – Joaquín Arango – Graeme Hugo – Ali Kouaouci – Adela Pellegrino – J. Edward Taylor (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. Population and Development Review, szeptember
- Ravenstein, E. G (1885) The Laws of Migration, Journal of the Royal Statistical Society, London, 1885. június, 167-227. o.;
- Ravenstein, E. G. (1889) The Laws of Migration, Journal of the Royal Statistical Society, London, június, 241-301. o.
- Sik Endre (2005) Vándorlási hajlandóság. TÁRKI, Budapest
- Sik Endre (2006) A vándorlási hajlandóság változatlan, sőt..., TÁRKI, Budapest
- Simonovits Bori (2004) Lehetőség vagy kényszer? Munkaerőmigráció és az EU. TÁRKI, Budapest:
- Stark, Oded. (1991): The Migration of Labor. Blackwell, Oxford;
- Tobler, Waldo (1995) Migration: Ravenstein, Thorntwaite and beyond. Urban Geography, 16 (4) 327-343. o.
- Walterkirchen, E. – R. Dietz, (1998): Auswirkungen der EU-Ost-Erweiterung auf den österreichischen Arbeitsmarkt, WIFO, Bécs

Zolberg, Aristide (1989) The Next Waves: Migration Theory for a Changing World. International Migration Review, 1989 No. 3. 403-430. o

Mellékletek

1. Követés adatbázis leírása

Eredeti megkérdezettek:

- KSH munkaerő-felmérés (MEF), alapkérdőív + gazdasági aktivitás (*minden 15–74 évesről*), (2003. 1. negyedév)
- 2003. *első* negyedévében kiegészítő kérdőív a migrációs elképzelésekről (15-74 éves népességet kérdezték, kérdőív:– kiegészítő kérdőív a 2002. évi munkaerő-forgalomól, 2003. I. negyedév, (8-17 kérdés)

A 2003 évi felmérést a teljes MEF mintán kérdezték, nem szűkítettük le a migráció szempontjából meghatározó fiatalabb korcsoportra. 4 százalék volt, aki valamilyen migrációt tervezett

Követéses kérdezés:

A követéses vizsgálat a migrációs szándékot lehetségesnek tartó 4 % nyomát igyekezett felkutatni 2007-ben, és a megvalósult migrációra kérdeztünk, a kérdőív összeállításakor számba vettük, milyen adatokat ismerhettünk a 2003-as adatokból a (kérdőív)

A 2007 évi mintába a 2003-ban megkérdezettek közül azok kerültek, akik 2003-ban úgy válaszoltak, hogy gondoltak már a külföldi munkavállalás lehetőségére. Semmilyen további szelekciós szemponttal nem szűkítettük a mintánkat.

A mintába került személyekről a két fílet megeltük (a 2003-as MEF adatokat a követéses minta megfelelő személyeihez kapcsoltuk a születési idő, lakhely és nem alapján azonosítottuk a személyeket)

Sikeres és megghiúsult válaszok (vö. táblázat)

A válaszadást csupán az azonosítások közben elveszett esetek, a felkeresések megghiúsulása, illetve a válaszadás megtagadása szűkítette. Ezek voltak a megghiúsult válaszok

- potenciális követéses válaszadó – a 2003 évi válaszok alapján – maximum 2600
- kitöltött kérdőívek száma 2510 (97%; azaz a megkeresési kísérletek és a visszaérkezett kérdőívek alapján lényegében teljes minta alapján vizsgálódhatunk)
  - kitöltetlen kérdőívek aránya 4,1 százalék volt,
  - a cím nem volt megfelelő 1,6 százalékban.
  - Elköltözött, semmit nem tudtak a megkeresések 6,3 százalékában
  - 123 esetben tagadták meg a választ, ami 5 százalék
  - 1 százaléka időközben meghalt

kiesett és értékelhetetlen kérdőívek aránya a visszaérkezett válaszok 18 százaléka

A kérdőív kitöltésére sok esetben csak töredékesen került sor, a töredékinformációk hasznosítása fontos lehet

Elköltözött a megkérdezendő

A felkeresett – a háztartás egésze, vagy a háztartás megkérdezendő tagja – elköltözött a korábbi címről, vagy ha nem is költözött el, illetve másutt tanult, dolgozik. Ezek nem egészen megghiúsult válaszok, amennyiben a belföldi mobilitás és a migrációra való hajlandóság közötti kapcsolatra próbálhatunk kérdezni

Elköltözés miatt a válaszadók több mint egynegyede (27 százaléka) nem volt elérhető. Az ő esetükben azonban a mobilitás irányára, távolságára vonatkozó válaszokat gyűjtöttünk, és gyakran a család elérhető tagjai, ritkábban az éppen ott jelenlévő érintett válaszolt a kérdésekre.

Külföldön tartózkodik a megkérdezendő

Az arra vonatkozó információ, hogy az illető külföldre költözött, vagy nem megtalálható, mert éppen külföldön tartózkodik, semmiképpen nem sorolható egyszerűen meghiúsult válasznak a migráció szempontjából. Aki a külföldön tartózkodás miatt nem volt elérhető, ezért a kérdőív valójában nem volt lekérdezhető, csupán a külföldön tartózkodás tényét tudjuk, a „dolgozik-e külföldön” elemzésbe belesorolható, de a munkatapasztalatokra vonatkozó elemzésből kimarad.

- Abban az esetben, hogyha a család (háztartás) továbbra is a megadott címen lakik, a külföldön tartózkodóra vonatkozó válaszokat a család valamelyik tagjától tudhatjuk, így a mintában a külföldön tartózkodók számbavételének és elemzésének a problémája kezelhető. A szokásosan a külföldön dolgozókkal kapcsolatosan ugyanis a kikérdezéseknek gyengesége, hogy aki külföldön van, az nincsen a megkérdezettek között.

Értékelhető válaszok

- Az értékelhető válaszok több kérdésblokkba sorolhatók. A személyes adatokat követően az illető jelenlegi munkaerő-piaci státuszát kérdeztük meg, s ha nincsen korábbi külföldi munkatapasztalata, akkor a jövőbeni migrációs elképzelésekre vonatkozó kérdéseket tesszük fel (akik 2003-ban terveztek migrációt, most erről mit gondolnak)

A válaszadások áttekintése

	Válaszadás (fő)	Megoszlás (%)	Értékelhető válaszok megoszlása (%)
háztartás elköltözött településen belül	99	3.9	4.8
háztartás elköltözött más településre	113	4.5	5.5
háztartás elköltözött külföldre	11	0.4	0.5
ott lakik, ahol 2003-ban	1188	47.3	57.8
ott lakik, de másutt tanul	33	1.3	1.6
ott lakik, de másutt dolgozik	88	3.5	4.3
ott lakik, de külföldön tanul	3	0.1	0.1
ott lakik, de külföldön dolgozik	75	3.0	3.6
ott lakik, de egyéb okból távol	8	0.3	0.4
elköltözött településen belül	186	7.4	9.0
elköltözött más településre	218	8.7	10.6
elköltözött külföldre	35	1.4	1.7
<i>értékelhető válaszok együtt</i>	<i>2057</i>	<i>82.0</i>	<i>100.0</i>
elköltöztek, nem tudnak róluk	158	6.3	
cím nem jó	41	1.6	
válaszmegtagadás	123	4.9	
nincs kitöltve	104	4.1	
meghalt	27	1.1	
<i>nem értékelhető válaszok összesen</i>	<i>453</i>	<i>18</i>	
Összes felkeresés	2510	100.0	

2. Kérdőív_ALAP2003-kérdőív
3. Kérdőív_GAKT_2003
4. Migráció-kérdőív_2003
5. Követéses kérdőív, 2007